

Vakbeweging en politiek

In de opstelling van de vakbeweging is de laatste jaren een onmiskenbare ontwikkeling waar te nemen van materiële belangenbehartiging naar het nastreven van maatschappijhervormingen. Dit heeft geleid tot een nauwe verwevenheid tussen vakbeweging en politiek. De actieprogramma's van de vakbeweging gaan steeds meer gelijkenis vertonen met programma's van politieke partijen. De vakbeweging spreekt zich thans uit over zaken als de meest gewenste verhouding tussen collectieve en particuliere sector, onderwijsvernieuwingen, welzijnswerk, energiebeleid (tegen kernenergie) en zelfs kunstbeleid (subsidie voor toneelgroep Sater).

Het gevolg van deze politisering van de vakbeweging is óók dat zij een grotere verantwoordelijkheid op zich neemt voor het wel en wee van het land 1). In deze visie past ook de matiging ten aanzien van materiële verbeteringen voor haar leden die de vakbeweging zich zelf heeft opgelegd in een tijd van teruglopende groei en grote werkloosheid. Hoewel tijdens de bedrijfstaksgewijze cao-onderhandelingen nog zal moeten blijken, of de werknemers inderdaad de lijn uitgezet door hun leiders zullen volgen en gematigde looneisen zullen stellen, ziet het er naar uit dat deze matiging zal worden bereikt en dat het zwaartepunt in de onderhandelingen zal worden gelegd bij de immateriële eisen.

Daarmee wordt dan de theorie gelogenstraft van degenen die beweren dat de vakbeweging gevangen zit in het „Prisoners' Dilemma” en niet tot matiging in staat is. Zij stellen dat niemand bereid is een inkomensoffer te brengen als hij niet zeker weet dat anderen die bereidheid ook zullen vertonen. Hoewel iedereen prefereert dat iedereen een offer brengt, zal niemand dat offer ook brengen uit vrees voor parasitair gedrag bij anderen. Het gevolg is een situatie van niet-matiging waarin iedereen slechter af is.

Men kan de geldigheid van deze theorie op dit moment verwerpen en toch de nadruk blijven leggen op het streven naar eigenbelang dat de vakbeweging kenmerkt. Zo zou de matiging van looneisen van de vakbeweging puur eigenbelang kunnen zijn. Immers, als de angst onder de vakbondsleden werkloos te worden ook buiten is dan het verlangen naar materiële vooruitgang en als de vakbeweging een direct verband tussen loonmatiging en afnemende werkloosheid erkent, zou het belang van de leden het meest gediend zijn met loonmatiging.

Er lijkt echter meer aan de hand te zijn. Er zijn te veel tekenen die erop wijzen dat de vakbeweging ook rekening houdt met de belangen van niet-leden, om deze opvatting te kunnen handhaven. Dit rekening houden met belangen van niet-leden hoeft niet in strijd te zijn met het karakter van de vakbeweging als pressiegroep. Pressiegroepen kunnen er belang bij hebben ook buiten hun eigen kring aanhang te verwerven en een positief oordeel over hun activiteiten af te dwingen 2). Met name zullen zij ernaar streven steun te winnen bij politici en proberen politieke partijen een deel van hun programma te laten overnemen.

Dat dit de vakbeweging in belangrijke mate is gelukt, bleek uit de *Conclusies met betrekking tot het financiële, sociale en economische beleid*, waarover PvdA, CDA en D'66 in augustus overeenstemming bereikten. De volgende daarin genoemde programmapunten stroken vrijwel volledig met de kerneisen voor de cao-onderhandelingen in 1978, zoals die in het FNV-plan 1978 zijn vermeld 3): 1. handhaving van de koopkracht van de modale werknemer en een reëel inkomensoffer van inkomens boven de f. 50.000; vergelijkbare regels voor niet-cao salarissen en inkomens van beoefenaren van vrije beroepen; 2. bevordering van de totstandkoming van arbeidsplaatsenovereenkomsten; 3. aanmoediging van vrijwillige terugtreding van 63- of 64-jarigen uit het arbeidsproces; 4. educatief verlof; 5. meer mogelijkheden voor deeltijdarbeid. Tevens worden in de voorstellen met betrekking tot de WIR, de VAD, de Wet op de Ondernemingsraden en het veilig stellen van de collectieve voorzieningen de wensen van de vakbeweging in hoge mate gehonoreerd.

Daarentegen bevat het ontwerp-regeerakkoord van CDA en VVD dat vorige week door Van Agt en Wiegel onder leiding van informateur Van der Grinten in vijf dagen in elkaar werd gezet, zeer weinig van dit alles: de VAD verdween vrijwel onder tafel, in de WIR, oorspronkelijk bedoeld om de relatie winst-werk inhoud te geven, werd het accent geheel anders gelegd, in de collectieve sector zou veel meer moeten worden bezuinigd, het woord arbeidsplaatsenovereenkomst kwam er niet in voor. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de eerste reacties van de vakbeweging allesbehalve positief waren.

Het is op het moment dat dit wordt geschreven nog niet duidelijk welke voorstellen de basis zullen vormen voor een regeringsbeleid. Zeker is wel dat in de Nederlandse sociaal-economische verhoudingen aan de opvattingen van de vakbeweging niet zomaar kan worden voorbijgegaan, zeker wanneer deze er blijk van geeft verantwoordelijkheid te willen aanvaarden. Het valt te voorzien dat een dergelijke houding het arbeidsvoorwaardenoverleg, dat toch al stroef dreigt te gaan verlopen, nog extra zal bemoeilijken.

Uiteraard blijft het karakter van de vakbeweging dat van een pressiegroep en in een democratische orde blijft de afweging van prioriteiten aan regering en parlement voorbehouden. Het woord afweging impliceert echter wel dat bijzonder goed op de gewichten moet worden gelet.

L. van der Geest

1) Bram Peper, Politisering, verantwoordelijkheid en welzijn, *ESB*, 12 oktober 1977, blz. 987.

2) Prof. Dr. W. Albeda en Drs. P. J. Vos, Een overlegstructuur in de economische orde, *Preadviezen van de Vereniging voor de Staatshuishoudkunde over Economische orde*, 1977.

3) *De Vakbondskrant van Nederland*, 17 november 1977.

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i>	
Vakbeweging en politiek	1177
Column	
Mobilisatie, door Prof. Dr. F. Rogiers	1179
<i>Prof. Dr. W. Albeda:</i>	
Participatie in planning; de Franse ervaring	1180
<i>Drs. H. Meijers:</i>	
Vermogensaanwasdeling en de waarde van aandelen	1184
<i>Drs. J. A. Hartog en Prof. Ir. O. Rademaker:</i>	
De vijfde IASA-conferentie over wereldmodellen. „Input-output”-benadering in wereldmodellen	1189
Notitie	
Handelskredieten?, door Drs. F. B. van der Toorn	1191
Ingezonden	
Geneesmiddelenvoorziening, door Drs. H. G. Snijders, met naschrift van Drs. L. Hoffman	1194
Vacatures	1195
Europa-bladwijzer	
Engelse opvattingen over Europa, door Prof. Mr. H. H. Maas ...	1196
Mededeling	1198
Onderzoek-memoranda	1199
Boekennieuws	
P. Hennipman: Welvaartstheorie en economische politiek, door Prof. Dr. J. Pen	1202

Niemand weet op dit moment hoe het economisch beleid er uit zal zien, maar dat ESB het kritisch zal volgen, staat vast.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 130,— per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 88,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,—
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Mobilisatie

De crisis waarin de volkshuishouding verkeert, wordt door 86% van de Belgische bevolking als ernstig of zeer ernstig bestempeld; dit percentage bereikt 94% in Wallonië, 90% in Brussel, maar „slechts” 80% in de Vlaamse gewesten. De opiniepeiling — waarvan de resultaten door *Le Soir* werden gepubliceerd — duidt bovendien aan dat de bezorgdheid over de economische moeilijkheden het sterkst is bij arbeiders en handelaars. Daarnaast wordt de dreiging van werkloosheid het hevigst gevoeld door de Waalse bevolking (38%) en de Brusselaars (30%), terwijl de Vlamingen minder pessimistisch zijn met 25%. (Opmerkelijk is dat de vrees voor werkloosheid het sterkst leeft onder de handelaars: 40%).

Hetzelfde opinie-onderzoek doet een meerderheid aan het licht komen voor de volgende maatregelen van bestrijding van de werkloosheid: verlaging van de pensioenleeftijd, verlenging van de schoolplicht, verkorting van de arbeidsduur en verlenging van het betaald verlof. Een uiterst geringe minderheid verklaart zich bereid bij te dragen in de financiering van de kosten die gepaard gaan met de maatregelen.

Overigens stelt men vast dat dit pessimisme wordt „gedeeld” door de ondernemingsleiders: „vooruitzichten blijven somber”, „nog lang geen optimisme”, zijn koppen die in de pers overheersen. En de interessante conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België tuimelt sinds maart 1977 steeds verder omlaag 1).

Ten aanzien van de sociaal-economische crisis blijkt er een zekere moedeloosheid te heersen, die psychisch een ongunstig effect heeft. Men hoort dan ook vaak, in het bijzonder in politieke en vakbondskringen, het verwijt gericht aan economen, dat zij ten eerste de crisis niet hebben voorzien en ten tweede geen middelen weten te bedenken of aan te wijzen om toch eindelijk uit de sloot te klauteren. Hoewel kan worden aangevoerd dat in de euforie van de groei-gewenning het eerste verwijt juist is (al mag er misschien op worden gewezen dat herhaaldelijk werd gewaarschuwd voor de gevaren en de gevolgen van oververhitting en de wenselijkheid de overmatige groei in te tomen of ten minste

te beheersen, maar ...), kan moeilijk worden volgehouden dat de economen lege handen hadden (en hebben) wat de middelen betreft. Hoewel sommige collega's toegeven dat de keynesiaanse recepten hebben afgedaan en er op zoek moet worden gegaan naar een andere aanpak, ben ik hiervan helemaal niet overtuigd. Maar het is wel een feit dat de economen werden ontmoedigd — ook die van de planbureaus en andere officiële diensten —, omdat telkens wanneer zij maatregelen voorstonden (waaromtrent in hun midden zeker niet altijd volkomen unanimiteit aanwezig was), de praktijkmensen van pressiegroepen hun (wijs)neus ophaalden en de politici telkens een gemakkelijk antwoord klaar hadden: „ja, maar dat is politiek niet haalbaar”. En deze haalbaarheidsmaatstaf deed (en doet nog) de deur dicht 2). Niet alleen de inflatie, maar evenzeer de crisis zijn politieke problemen!

Ik kan mij overigens niet aan de indruk onttrekken dat er vaak opzet aanwezig was en dat het argument niet enkel als een alibi (naar keuze: voor naïviteit, of gebrek aan moed) werd gehanteerd: het „kapitalisme” werd (en wordt) al te dikwijls als de *hoofdoorzaak* van de crisis beschreven en genoemd (radio en tv). Is het niet eerder zo dat de fundamentele mechanismen, die in een gemengde markteconomie aanwezig zijn en alleszins door de overheid zouden moeten worden bijgestaan (beveiligd), te *eenzijdig* werden „gecorrigeerd” door deze overheid? Anderzijds kan de vraag worden opgeworpen of door het overleg (dat, zoals het in de jaren vijftig, begin jaren zestig een bijzonder nuttige rol heeft gespeeld, maar nu moet worden verstaan als: het opdringen van meningen, eisen en beslissingen van pressiegroepen aan de overheid, zonder zelf verantwoordelijkheid op zich te nemen) men niet terecht

is gekomen in een de-concertatie, waardoor alle mechanismen werden geblokkeerd. Er wordt te weinig beseft dat een goedwerkende economie impliceert dat iedereen verplichtingen heeft (en niet alleen rechten). De goede wil en de inzet moeten worden gemobiliseerd.

Het lijkt geen twijfel dat in de markt-economie de overheid corrigerend moet optreden, maar uitdrukkelijk dient te worden gewaarschuwd tegen de „groeïende politisering van het economisch gebeuren en de detailinmenging van de staat” (Prof. H. Simonet), omdat ze veelal de wegbereiding inhouden van een obscuur, ongezond, bureaucratisch en verkeerd-begrepen socialisme. Maar, aanknopend bij het begin kan worden gewezen op het feit dat „communaux” verschillen bestaan. De Waalse collega's denken/wensen dat de overheid alles zal oplossen; de Vlaamse economen wijzen in groter aantal op de gevaren van het systematisch ondergraven van het marktmechanisme. Het Leuvens colloquium „Uit de stagflatie naar de relance” heeft erop gewezen dat de overheid taken heeft, maar dat ze goed moeten worden waargenomen. Tegelijk werden de rigiditeiten van de ge(de)concerteerde economische orde aangeduid, waardoor de tendens van een nog toenemende „ingrijperige” detailinterventie van de staat wordt gestopt (?). In elk geval werd de discussie over de mogelijkheden van de economische politiek geopend en moet nu een mobilisatie van de economen volgen, opdat een uitdieping van de voorstellen zal plaatsvinden.

1) In feite begon de daling van de samengestelde curve reeds in april 1976, met een lichte stijging begin 1977 en aarzeling in maart/april 1977.

2) Ik weet wel dat „comparaison n'est pas raison”, maar wanneer de geneesheer een bitter drankje voorschrijft, wordt het genomen en wordt niet gepoogd het de buurman te laten slikken.

Participatie in planning; de Franse ervaring

PROF. DR. W. ALBEDA

De gezichtshoek van waaruit onderstaand artikel over de Franse ervaring met participatie in economische planning is geschreven, is de participatie van maatschappelijke organisaties in het gecompliceerde planningproces. In het bijzonder wordt ingegaan op de positie van de vakverenigingen en op de mogelijkheid de achterban van de organisaties die bij de planning zijn betrokken, te laten deelnemen aan het planningproces. Ook de rol van de bureaucratie en de parlementaire controle op het planningproces komen ter sprake.

Economische planning

Het wordt langzamerhand een gemeenplaats, te wijzen op de tegenstelling die er ligt tussen twee „eigentijdse” verlangens. In de eerste plaats het verlangen het economische proces op zodanige wijze te besturen, dat een evenwichtige en voor het milieu onschadelijke ontwikkeling plaatsvindt, die niet gepaard gaat met onaanvaardbare sociale gevolgen. In de tweede plaats de wens dat mensen zelf zoveel mogelijk de ruimte hebben om hun eigen leven naar eigen inzicht in te richten en ten minste deel te hebben aan de besluitvorming inzake beslissingen, die hen direct betreffen.

Het eerste streven zou vragen om een alomvattend systeem van economische planning. Het tweede lijkt veeleer slechts verwezenlijkbaar in een economie, die grote ruimte laat voor individuele vrijheid en gedecentraliseerde besluitvorming. Steeds minder zijn wij geneigd een keuze te maken tussen beide alternatieven. Wij willen beide, zo mogelijk tegelijkertijd, verwezenlijken.

Men moet de Franse planners, mensen als Schuman, Monnet en Massé, nageven dat zij de eersten zijn geweest om deze gedachtengang om te zetten in praktische voorstellen. Zij zochten naar een „économie concertée”. Jan Geluck omschrijft dit begrip als volgt. „Economie concertée” is een economie, die het resultaat is van de spontane samenwerking van particuliere groeperingen. Alle betrokkenen werken samen in een vrijwillig aanvaard systematisch geordend gesprek de grote lijnen van de economische politiek uit en breiden eveneens hun samenwerking uit tot het stadium van uitvoering” 1).

In deze omschrijving ontbreekt de verwijzing naar de rol van de overheid. Bij de ontwikkeling van de „économie concertée” ging het juist om een poging de overheid een nieuw instrumentarium te verschaffen om het economisch leven te beïnvloeden. Beter zou het daarom zijn, te spreken van een economie waarbinnen het economische proces, hoewel in hoofdzaak gestuurd door de markt, daarnaast in sterke mate wordt beïnvloed door het optreden van met de over-

heid en met elkaar samenwerkende organisaties van producenten.

Grémion 2) heeft deze problematiek van het overheidsingrijpen in het economisch leven uiteengezet aan de hand van de Franse praktijk der laatste jaren. De staat is in zijn visie niet een „acteur unique, doué d’une rationalité autonome capable d’imposer une orientation sociale”. Veeleer moet men de staat zien als „ensemble d’organisations largement baignée par la société à travers des réseaux notabiliaires représentatifs”.

Men kan er niet zonder meer van uitgaan, dat de staat de neutrale arbiter is in de sociaal-economische ontwikkelingen. De staat kan alleen functioneren als een „agent de changement”, indien hij diep geïnvolveerd is in permanente compromissen met de sociaal-economische machten. De overheid moet zich bovendien realiseren, dat het haar mogelijk is „de faire éclater la légitimité des corps intermédiaires” door haar voorschriften op te leggen aan het economisch leven, maar dat ze geen alternatieven daarvoor in de plaats kan stellen.

Vanuit deze realisering ziet men een geleidelijke verschuiving binnen het overheidsoptreden. Van het gebruik van de reglementering en de manipulering der macro-economische gegevens gaat men meer over op beïnvloeding van het gedrag der economische subjecten door andere middelen dan voorschriften met dwingend karakter. In principe zijn er dan twee mogelijkheden:

1. te trachten de beslissingen der economische subjecten te beïnvloeden door intensief overleg („Seelenmassage”, indoctrinatie) of
2. — en daarin kan dit overleg uitmonden — het mee te bepalen door met die subjecten in overleg te treden, dat uitmondt in een contract.

De reglementering van het economisch leven impliceert leiding van boven en bijgevolg bureaucratisch bestuur. Het manipuleren der macro-grootheden was kenmerkend voor de keynesiaanse economie en de welvaartsstaat. Die ging gepaard met een noodzakelijkerwijs groeiende technocratie en verzwakking van de parlementaire democratie. Men zoekt daarom naar andere, meer directe, manieren om het economisch gebeuren te beïnvloeden. Meer en meer gaat de overheid zodoende de weg op van het intensieve overleg met de belangrijke economische subjecten: grote ondernemingen, ondernemersorganisaties en vakcentrales. Zij wordt daarmee een partner in het economische proces. Voorwaarde daarvoor is uiteraard, dat de verschillende economische groeperingen de noodzaak hiervan inzien, en bijgevolg aanvaarden. Dit ligt, vanwege hun „ideo-

1) Jan Geluck, *Overleconomie*, Antwerpen/Utrecht, 1968, blz. 13.
2) Pierre Grémion, *Le pouvoir périphérique; Bureaucrates et notables dans le système politique français*, Parijs, 1976.

logische" vooringenomenheid, gemakkelijker voor vakverenigingen dan voor de ondernemerswereld. Maar de economische nood kan in dit laatste geval gemakkelijk de ideologische belemmeringen overwinnen.

Systematisering van deze vorm van overheidsop treden met betrekking tot het economisch leven leidt tot de gedachte der indicatieve planning. In deze planning zijn de conclusies getrokken uit de onmogelijkheid een markteconomie te reguleren door een strakke reglementering. Voor de Franse planners heeft het plan het karakter van een (quasi) contract 3). Doordat de betrokkenen uitvoerig meegewerkt hebben aan de formulering van de doelstellingen en opgaven van het plan, mag worden verwacht dat zij op vrijwillige basis zullen meewerken aan de uitvoering ervan.

Een der voornaamste elementen in de voorbereiding van het plan is de wederkerige informatie der participanten in de planning. De medewerking van ondernemers en vakverenigingen aan het plan gaat verder dan hun consultatie. Bij consultatie kan de overheid de adviezen naast zich neerleggen. De opstelling van het indicatieve program is een proces van onderhandeling, dat voor geen der deelnemers vrijblijvend is, zonder in een formeel contract uit te monden. In dit proces kunnen uiteraard alleen die partijen participeren, die geloven in de noodzaak van de planning.

Men kan zich voorstellen dat er aan beide zijden, aan de kant van de vakbeweging en aan de kant van de ondernemers, bezwaren zijn tegen de planning. Aan de zijde der vakverenigingen is er de bekende aarzeling, zich al te zeer met het overheidsbeleid te vereenzelvigen. Aan de kant van de ondernemers is er op zich zelf al niet zoveel sympathie voor planning. Toch stelt Claude Gruson 4), dat bij de opstelling van het vijfde en ook van het zesde plan bleek, dat de vertegenwoordigers der grote ondernemingen in de grote economische sectoren van mening waren dat een plan noodzakelijk was. Bijgevolg waren zij bereid zich te associëren met de voorbereiding ervan.

De praktijk van de Franse planning

In de afgelopen dertig jaar heeft men in Frankrijk een zekere ervaring opgedaan met deze vorm van planning. Het is niet zo gemakkelijk deze ervaring zonder meer te duiden. De discussie over de planning heeft, vooral in het Franse gepolariseerde klimaat, nogal wat ideologische overtonen. Bovendien leidde ditzelfde klimaat ertoe, dat de eenzijdig „rechtse" regeringen grote moeite hadden de van nature nogal „gauchistische" vakverenigingen te interesseren voor deelname aan het proces van voorbereiding der planning.

Het bleek uiterst moeilijk, zo niet onmogelijk, de grote vakcentrales CGT (Confédération Générale du Travail, met een sterk communistische inslag) en CFDT (Confédération Démocratique du Travail, met een nieuw-linkse oriëntering) ervan te overtuigen dat planning mogelijkheden heeft in een markteconomie. Voor wie ervan uitgaat dat slechts „socialisme" (whatever that may be) uitkomst kan geven, heeft het weinig zin te trachten de markteconomie wat te stutten, en wellicht zelfs te redden door enige vorm van planning.

Daarbij komt dan natuurlijk nog, dat de inbreng van de verschillende partners in de voorbereiding en in de uitvoering van het planproces nogal verschillend is. De inbreng moet immers, wat de opstelling van het plan betreft, met name bestaan uit het verschaffen van informatie over waar te nemen trends.

Het is duidelijk, dat grote ondernemingen en ondernemersorganisaties op dit punt meer inbreng zullen hebben dan vakverenigingen. Waarschijnlijk doen de laatstgenoemden zelf meer informatie en inzicht op in de discussie dan zij erin kunnen brengen. De andere partners zullen juist in die vergroting van kennis en inzicht bij de vakverenigingen één van de positieve kanten kunnen zien van hun participatie

in dit proces. Maar de vakverenigingen willen ongetwijfeld meer dan luisteren en leren. Hun interesse ligt uiteraard veel sterker in hun inbreng bij de doelstellingen van het plan (les options). De vaststelling van de doelstellingen is echter nu eenmaal een politieke aangelegenheid.

Waar het betreft de grote vragen van het plan: inkomensverdeling, economische groei, werkgelegenheid, energiebeleid enz., zal de inbreng van de regering gesteund door de meerderheid in het parlement, van grote betekenis zijn. Indien de regering vreemd staat tegenover de verlangens van de vakbeweging beperkt dat in sterke mate de belangstelling van de vakverenigingen in de voorbereiding en de uitvoering van het plan.

In een aantal gevallen bleek, dat CGT en CFDT wel bereid waren in de eerste fase mee te werken, mede met het oog op de waardevolle informatie die daarmee te krijgen was, maar dat zij, na het bekend worden van de „grandes options", zich verontwaardigd terugtrokken uit het planproces. Uiteraard ligt hier een moeilijk punt in de gehele conceptie van de democratische voorbereiding van het plan: de in een pluralistische maatschappij niet voor de hand liggende consensus. Dat juist Frankrijk trachtte een vorm van democratische planning van de grond te krijgen, is uit dat gezichtspunt interessant. Maar het is heel goed te verklaren uit de hoop, dat het proces van participatie in planning zelf een bijdrage levert tot het ontstaan van de ervoor noodzakelijke consensus.

Men kan iets van dien aard zien in de Nederlandse ervaringen uit de jaren 1945-1963, toen het samenwerken van vakverenigingen, werkgeversorganisaties en overheid in het kader van de geleide loonpolitiek wel degelijk leidde tot de ontwikkeling en versterking van een nationale consensus. Het met elkaar zoeken naar een oplossing voor moeilijke nationale problemen heeft een duidelijk integrerende werking. De intensieve discussie over de cijfers moge niet altijd tot een volstreekte eenheid van opvatting leiden, zeker is dat zij leidt tot een niet zo verschillende visie op de nationale situatie. En dat is uiteraard weer een hulp bij het zoeken naar onderlinge overeenstemming.

In de jaren 1945 tot 1963 hebben wij ook kunnen constateren, dat het niet uitgesloten is dat dit heilzame proces van consensusvorming wél de mensen in de werkgroepen en in de SER bereikt, maar dat het niet tot de achterbannen weet door te dringen. Participatie in planning, zou men kunnen zeggen, is een agogisch proces, maar het gevaar is aanwezig dat alleen een leidende elite aan dit proces meewerkt en de beïnvloeding ervan ondergaat. Men krijgt de indruk, dat een éénpartijstaat, zoals Joegoslavië, veel beter weet te werken met de opzet der indicatieve planning naar Frans model dan Frankrijk zelf, juist omdat men dit agogisch proces tot een nationale aangelegenheid wist te maken. In het algemeen geldt, dat men in de communistische landen een op de massa gerichte propaganda verbindt aan de uitvoering van het plan. Juist wat wij wezenlijk achten in ons democratisch bestel, de pluraliteit der meningen, kan de democratische planning in de weg staan.

Technische problemen

Planning is een uiterst gecompliceerd proces. Wanneer men niet wil volstaan met partiële planning, maar een consistent program voor de nationale economie wil ontwerpen, komt men er niet omheen gebruik te maken van mathematische modellen. Niet alleen was met het macro-economisch model een niet voor alle participanten doorzichtig instrumentarium geïntroduceerd, het ging ook een rol spelen

3) Block-Lainée, aangehaald in Jan Geluck, a.w.; ook Robert Fossaert, *Le contrat socialiste*, Parijs, 1969.

4) C. Gruson, *Programmer l'espérance*, Parijs, 1976.

in de politieke discussie, een rol waarop het uiteraard nauwelijks berekend was. David Liggins 5) deelt mee, dat bijna iedereen, van de administrateur, de planner en de technicus tot de vakverenigingsleden, academische economen en de gewone man in de straat, een opvatting heeft over het FIFI-model en er ten minste om zijn mening erover wordt gevraagd.

Naast de kritiek vanuit wetenschappelijke hoek op het model, is er de kritiek vanuit de belangengroepen. Onvermijdelijk is dat beiden in elkaar grijpen. Een theoretisch model dat een rol gaat spelen in het beleid, gaat ook een rol spelen in een politieke discussie. Daarbij kunnen de verschillende groeperingen model en kritiek niet slechts op hun juistheid, maar ook op hun bruikbaarheid toetsen. De discussie die in Frankrijk plaatsvond over het z.g. FIFI-model, doet denken aan de recente Nederlandse discussie over het CPB-model, waar beide elementen: juistheid en bruikbaarheid vanuit een bepaalde positie, evenzeer een rol speelden in de discussie.

Vanuit de linkse vleugel van de vakbeweging was de kritiek een fundamentele: „De structuur van het model, dat de werking van de kapitalistische economie weergeeft, maakt het gebruik ervan uiterst bedenkelijk. Het komt neer op een rechtvaardiging van het kapitalistische systeem en de hantering ervan komt erop neer, dat men het kapitalisme als de enig mogelijke vorm van economische organisatie beschouwt. In die zin is FIFI geen neutraal instrument” 6).

Liggins vraagt zich af in hoeverre het mogelijk zal zijn om de verschillende sociale groeperingen te betrekken bij de uitwerking van technische verbeteringen van het model. Dit zou betekenen, dat de plancommissies reeds in een vroeg stadium bij de uitwerking ervan betrokken zijn. Een niet zo gemakkelijke opgave, gegeven de samenstelling van deze commissies. Men zou veel tijd moeten besteden, reeds gedurende de ontwikkelingsfase van het model, om de erachter liggende redenering begrijpelijk te maken. Bovendien wordt reeds thans geklaagd over het feit, dat de plancommissies zich te veel moeten bezighouden met techniek, en bijgevolg aan de echte „issues” niet toekomen 7). Daarbij komt nog dat, voor zover men erin slaagt de deelnemers aan de planprocedure volledig „mee te nemen” in het technisch procédé, dan toch voor de commissieleden het gevaar optreedt, dat zij zich juist door hun verbeterde inzicht verwijderen van hun achterban.

De positie van de vakvereniging

In zijn beschouwing over de CFDT en de planning 8) komt Oppenheim tot een interessante conclusie: oorspronkelijk (in de jaren dertig) was de CFDT (toen nog CFTC: Confédération Française des Travailleurs Chrétiens, die later de „sigle” christelijk verwisselt voor democratisch) tegen het idee van een plan als zodanig (dat men identificeerde met het communisme). Later, direct na de tweede wereldoorlog, accepteerde men het plan als feitelijkheid min of meer gelaten. In de jaren vijftig en zestig wordt men enthousiast voor het idee van de planning, maar in de loop van de jaren zestig neemt men afstand tegenover de feitelijke gang van zaken in de Franse planning om zich ten slotte principieel en krachtig tegen het plan te verzetten (begin van de jaren zeventig).

In deze cirkelgang weerspiegelt zich het denken van een vakcentrale, begonnen als conservatieve katholieke organisatie en later zich snel ontwikkelend tot gauchistisch vakverbond. De ontwikkeling is ook daarom interessant, omdat ze laat zien hoezeer de ideologie bepalend is voor de houding van een vakvereniging. De conservatieve CFTC vindt het plan maar „communistisch”. Voor het gauchistische vakverbond CFDT is een plan zolang het kapitalisme bestaat een fopspeen. Immers, de winst blijft de motor van de economie.

Doet men aanvankelijk mee om de eigen ideeën in het plan te verwezenlijken, later ziet men er een mogelijkheid in om informatie te krijgen over de ontwikkeling en te protesteren tegen die ontwikkeling. Nog weer later publiceert men een „contraplan” en weigert men mee te doen (tijdens de voorbereiding van het VIe plan in 1971).

De communistisch georiënteerde CGT heeft van het begin af aan problemen gehad met de gedachte van planning in een „kapitalistische” economie. Kenmerkend voor het kapitalisme is nu eenmaal dat de economie wordt bestuurd door het winststreven. Planning kan daaraan niets veranderen, kan niet anders zijn dan een façade. Toch doen vertegenwoordigers van de CGT mee in de sectorcommissies. Dit wordt mede mogelijk gemaakt, doordat de leden à titre personnel worden gekozen. Het is dus mogelijk, dat een lid ijverig meewerkt (zelfs meedoet in de belangrijke rol van „rapporteur” van de commissie) zonder dat zijn bond zich echt gerepresenteerd of geëngageerd weet.

Behalve de ideologische problematiek speelt hier ook de omstandigheid een rol dat de vakverenigingen, anders dan de ondernemers, niet zoveel inbreng hebben in de sectorcommissies. Zij hebben minder informatie te bieden dan de ondernemers. Zij gebruiken de plancommissies dan ook om informatie te verkrijgen. Bovendien hebben zij geen beslissingsbevoegdheden, die later bij de uitvoering van het plan een rol spelen. De punten waarom het gaat: uitbreiding, inkrimping, samenvoeging van ondernemingen, nieuwe investeringen, worden door de ondernemers beslist.

Men kan stellen, dat de participatie van vakverenigingen in de voorbereiding en uitvoering der plannen relatief zwak moet zijn, zolang zij deze vorm van inspraak niet hebben verkregen. Evenzeer kan men vaststellen dat, waar ze zulke inspraak noodgedwongen krijgen, maar dan in negatieve zin, bij herstructurering van bedrijfstakken in moeilijkheden, hun participatie bij voorbereiding en bij uitvoering meer inhoud gaat krijgen. In ons land kan men daarvan vele voorbeelden zien.

Het is uiteraard geen toeval, dat de vraag om invloed te krijgen op investeringsbeslissingen in het kader van de winst/werkdiscussie juist speelt nu hier en daar gefilosofeerd wordt over de invoering van een systeem van planning op middellange termijn. Welke problemen er ook verbonden zijn aan het in de onderhandelingsfeer brengen van investeringen 9) (of de randvoorwaarden daarvoor), het zou de participatie van vakverenigingen in het planproces tot een reële zaak maken. Daarmede zou uiteraard ook een verdergaande integratie van de vakverenigingen in het (op deze manier veranderde) economisch stelsel worden gerealiseerd. Ongetwijfeld zou daarvan een depolariserende werking uitgaan.

Het probleem van de achterban

De Achilleshiel van een vorm van democratische planning is gelegen in de mogelijkheid de achterban van de organisaties, die bij de planning betrokken zijn, echt te laten deelnemen aan het proces van planvoorbereiding en planuitvoering. Ellul 10) heeft de democratische voorbereiding

5) D. Liggins, *National economic planning in France*, Saxon House, 1975.

6) Geciteerd door David Liggins, a.w. blz. 154. Aan het woord zijn een tweetal vertegenwoordigers van de CFDT in een plancommissie.

7) Liggins, a.w. blz. 5.

8) Jean Pierre Oppenheim, *La C.F.D.T. et la planification*, Parijs, 1973.

9) Zoals bepleit door W. H. J. Reynaerts, *Samen werken, samen delen, samen sturen*, Leiden, 1977.

10) Ellul, *L'illusion politique*, Parijs, 1964.

van het plan een illusie genoemd. Participatie van de burger of het vakbondslid in de planning zou vragen om een persoon met een goed inzicht in de materie, het vermogen daarover te denken zonder emoties of eigenbelang, die bovendien bereid is, zonder zelf mee te doen aan het werk der plancommissies, een redelijke tijd uit te trekken om mee te denken met zijn vertegenwoordigers in de plancommissie. Zo gesteld, kan men er moeilijk iets anders in zien dan een illusie.

Ongetwijfeld overdrijft Ellul. Een dergelijke participatie van een achterban is volstrekt uitgesloten. Naar deze maatstaf gemeten is niet slechts democratische planning, maar democratie „uberhaupt”, op zijn minst problematisch te achten. Wel heeft hij gelijk, wanneer hij stelt dat achter de problematiek van een democratische planning een problematiek van vertegenwoordiging schuilgaat. Zoals Fagence (11) terecht opmerkt zijn er verschillende vormen van vertegenwoordiging denkbaar. Hij noemt er drie, die voor ons relevant zijn:

- *descriptieve vertegenwoordiging*: de vertegenwoordiger is een goede steekproef uit de groep, die hij vertegenwoordigt;
- *symbolisch*: de vertegenwoordiger sympathiseert sterk met de groep, die hij vertegenwoordigt;
- *delegatie*: de vertegenwoordiger heeft de bevoegdheid namens een groep te spreken of te beslissen op grond van aanwijzing gegeven zijn expertise en kennis.

Het is duidelijk, dat de eerste vorm van vertegenwoordiging ons niet verder helpt. De tweede komt iets dichterbij de bedoelingen van het democratisch plan. De derde is in de praktijk het voorbeeld van de deelnemer aan het proces van planning met een achterban. In dit laatste geval moet ook worden gewezen op het element van leiderschap in de rol van de vertegenwoordiger. Hij vormt en hervormt de publieke opinie en werkt aan het proces van consensusvorming vanuit zijn specifieke verantwoordelijkheid, die een bepaalde groep hem heeft opgedragen.

Het probleem van de bureaucratie

In het proces van planvoorbereiding spelen niet slechts de vertegenwoordigers van de verschillende groepen een rol. Daarnaast is er een omvangrijke groep van ambtelijke deskundigen, die een wetenschappelijke of technische bijdrage leveren tot het proces van planvoorbereiding. Er is weinig aanleiding, te veronderstellen dat deze groepering alleen maar een neutrale en technische rol speelt. Fagence wijst erop dat bureaucraten op pressiegroepen lijken en zich ook zo gedragen, dat wil zeggen dat zij de publieke opinie niet zonder meer als gegeven aanvaarden, maar die beïnvloeden. Vooral wanneer en voor zover de politici een voorzichtige houding aannemen, zullen zij een actieve en partijdige rol gaan spelen. De hoop dat zij daarbij het algemeen belang als hun privé-belang zullen beschouwen, wordt niet altijd vervuld.

Claude Gruson, die als directeur van het SNSEE altijd nauw betrokken is geweest bij het proces van planvoorbereiding, heeft onlangs zijn ideeën nog eens aan het papier toevertrouwd. Interessant is hoe hij zich met kracht afzet tegen het cultuurpessimisme van Ellul („ce professeur bordelais . . . , dont le rayonnement est considérable . . . et qui condamne sur le mode prophétique le monde moderne et la civilisation technique”).

Gruson gaat uit van een optimistische visie. Hij gelooft in de mogelijkheid van rationele beheersing der technische economische ontwikkeling. Hij ziet vanuit een christelijke visie in de wereldgeschiedenis de ontplooiing van een goddelijk plan („un maître qui conduit l'histoire vers un but”) dat leidt tot een rechtvaardiger maatschappij. Hij komt zodoende tot het socialistische perspectief van een rationeel

geordende maatschappij. Functionerend als ambtelijk medewerker van mensen als De Gaulle en Monnet, weet hij wel degelijk de accenten van zijn politieke denken in zijn werk neer te leggen.

Plan en parlementaire democratie

Naarmate het proces van planning duidelijker plaatsvindt in constant overleg tussen overheid en bedrijfsleven, is het gevaar groter dat het zich onttrekt aan de parlementaire controle. Noodzakelijkerwijs ontstaat een nauwe samenwerking tussen de hoge functionarissen der betrokken ministeries en de vertegenwoordigers van het bedrijfsleven in de plancommissie. Daarmede raakt het parlement steeds verder verwijderd van de grote economische beslissingen. Birnbaum (12) ziet na 1958 de belangrijkste pressiegroepen dan ook de „couloirs” van het Palais-Bourbon verlaten; zij bewerken thans bijna uitsluitend de bureaus van de departementen.

De problemen, die samenwerking tussen overheid en vakbeweging in Frankrijk blokkeren, zorgen ervoor dat de planning in de praktijk een zaak wordt van hoge functionarissen uit het overheidsapparaat en het bedrijfsleven. Birnbaum wijst in dit verband op de verwantschap tussen beide groepen (zelfde milieu, zelfde opleiding). Waarschijnlijk zou dit laatste probleem in Nederland minder spelen. Wel heeft hier de discussie over het Centraal Contract hetzelfde hoofdpunt naar voren gebracht: een beleid, dat berust op een „deal” tussen overheid, bedrijfsleven en vakbeweging, plaatst het parlement in wezen voor een „fait accompli”, waaraan zonder grote problemen niet kan worden voorbijgegaan. Behalve de politieke sanctie (het kabinet treedt af wanneer het parlement het beleid niet aanvaardt) is er nu een sociaal-economische sanctie (het sociaal-economisch leven loopt in het honderd, indien het beleid wordt verworpen). Zou dit niet in nog sterkere mate gelden voor een stelsel van sociaal-economische planning, waarin naast de punten die in het Centraal Akkoord aan de orde zouden komen, nog meer aspecten van het sociaal-economische beleid zullen worden vastgelegd?

Men kan hiertegenover aanvoeren, dat in een stelsel van sociaal-economische planning zeer veel punten van min of meer technische aard worden geregeld, die nauwelijks een rol spelen in de parlementaire discussie. De punten met een politieke lading zijn de (in de Franse terminologie) „grandes options” (gewenste groei, hoofdlijnen van het groeibeeld, grondslagen van het inkomensbeleid, eventueel instrumenten der planning, zoals subsidies, voorschriften e.d.).

De „grandes options” behoren niet zonder tussenkomst van het parlement te worden vastgesteld. De omstandigheid, dat ook het parlement rekening zal moeten en willen houden met de verlangens van de belangrijke, in de planning participerende, belangengroepen, blijft daarbij natuurlijk bestaan. Wel kan het parlement natuurlijk altijd, ondanks de desastreuze gevolgen die dit zou kunnen hebben voor de participatie in de planning van sommige groeperingen, uiteindelijk een lijn doorzetten die de meerderheid van het parlement aanvaardbaar voorkomt. In laatste instantie is dat in Frankrijk ook meermalen gebeurd, waardoor organisaties als CGT en CFDT zich genoodzaakt zagen hun participatie in de planvoorbereiding stop te zetten. In feite komt dit erop neer dat de overlegeconomie en daarmede de democratische planning stuk lopen op de falende consensus.

W. Albeda

11) Michael Fagence, *Citizen participation in planning*, Oxford, 1977, blz. 56.

12) Pierre Birnbaum, *Les sommets de l'état*, Parijs, 1977.

Vermogensaanwasdeling en de waarde van de aandelen

DRS. H. MEIJERS

Ten aanzien van de vermogensaanwasdeling is wel gesteld dat deze een belangrijke neerwaartse druk op de beurskoersen van aandelen zou uitoefenen. Drs. Meijers, wetenschappelijk medewerker aan de Katholieke Hogeschool Tilburg, stelt een model op om dit te onderzoeken. Hij baseert zich op het compromis dat tijdens de kabinetsformatie inzake de VAD is gesloten. Zijn conclusie is grosso modo dat de invloed van de VAD op de beurskoersen in de meeste gevallen zeer minimaal zal zijn.*

Inleiding

In een vorig artikel (1) hebben wij de invloed besproken die de eventuele invoering van een wettelijk verplichte vermogensaanwasdeling (VAD) kan hebben op de financiële structuur van de onderneming. Daarbij hebben we ons gebaseerd op de regeling zoals die vastgelegd is in het in juni 1976 gepubliceerde wetsontwerp en de in januari 1977 verschenen nota van wijzigingen. De belangrijkste conclusies waren dat slechts weinig ondernemingen VAD verschuldigd zullen zijn, terwijl slechts indien een onderneming gedurende lange tijd zeer hoge rentabiliteitspercentages behaalt een aanzienlijk deel van het eigen vermogen in handen van VAD-gerechtigden kan komen. Daartoe was dan bovendien nog nodig dat niet de gehele winst binnen de onderneming wordt gehouden, terwijl de uitkering van de VAD dient te geschieden in de vorm van aandelen.

Wij kwamen tot deze conclusies door middel van berekeningen waarbij we de hoogte van de beurskoers van de aandelen exogeen bepaald veronderstelden. Wel werden de berekeningen uitgevoerd voor verschillende waarden van de beurskoers van de aandelen (in procenten van de intrinsieke waarde). De waarde van de aandelen is echter, evenals de hoogte van de VAD-uitkeringen, afhankelijk van de hoogte van de rentabiliteit van het in de onderneming geïnvesteerde eigen vermogen. Aangezien bij de uitkering van de vermogensaanwasdeling in de vorm van aandelen als waarde van de aandelen de beurskoers wordt genomen, willen wij in dit artikel speciale aandacht schenken aan de waarde van de aandelen en de invloed van de VAD op deze waarde. Hierbij zullen wij mede gebruik maken van het werk dat door Prof. Dr. L. Traas is gepubliceerd (2).

Sinds de verschijning van ons vorige artikel is er op politiek gebied het een en ander gebeurd. Bij de onderhandelingen over de vorming van een nieuwe regering zijn de betrokken partijen moeizaam tot een compromis inzake de Wet op de vermogensaanwasdeling gekomen. Wij zullen de wijzigingen welke het gevolg zijn van dit compromis in de beschouwing betrekken.

Het wetsontwerp beoogt de werknemers te laten delen in de overwinst van de ondernemingen. Onder overwinst wordt daarbij verstaan de fiscale winst ná belastingen en ná aftrek van een „normale” vergoeding over het in de onderneming geïnvesteerde eigen vermogen. Als hoogte van de normale vergoeding wordt genomen het gemiddelde effectieve rendement op langlopende staatsleningen verhoogd met een risicopslag van twee procentpunten. Van de na aftrek van de normale vergoeding resterende overwinst wordt over 1977 20% als VAD uitgekeerd. Gedurende de komende jaren zal dit percentage jaarlijks met 1% worden verhoogd tot een voorlopig maximum van 23% van de overwinst behaald in het boekjaar 1980. Het is niet uitgesloten dat het percentage op de lange termijn zal worden verhoogd tot 50%, bij welk percentage de overwinst gelijkelijk verdeeld zal worden tussen de produktiefactoren arbeid en kapitaal. Ook premier Den Uyl heeft zich al eens in die richting uitgelaten.

Van de VAD komt maximaal de helft toe aan de werknemers van het bedrijf dat deze overwinst heeft behaald, de rest gaat naar een fonds dat belast is met het beheer van deze collectieve VAD-aanspraken, en zal slechts mogen worden aangewend voor de verbetering van de pensioenen van alle werknemers met uitzondering van de ambtenaren. Het aan de werknemers individueel toekomende deel van de VAD mag niet groter zijn dan 3% van het maximale premieplichtige loon. Voor 1977 komt dat neer op ongeveer f. 1.500. Het eventuele overschot gaat naar het collectieve fonds. Dit individuele deel van de VAD is evenals bij de bestaande winstdelingsregelingen voor de onderneming fiscaal aftrekbaar.

De belangrijkste wijzigingen in het wetsontwerp

Bij de onderhandelingen over de vorming van een nieuwe regering zijn de betrokken partijen overeengekomen het wetsontwerp betreffende de VAD op een aantal punten te wijzigen. De meeste hiervan behoeven geen toelichting. Dit zijn met name:

- de verschuiving van de ingangsdatum van de VAD van 1 januari 1976 naar 1 januari 1977;
- de verhoging van het percentage van de overwinst dat als VAD dient te worden afgedragen van 15% tot 20% voor 1977, oplopend tot 23%;
- de verlaging van het bedrag aan winst vóór belasting waarbeneden geen VAD is verschuldigd van f. 250.000 tot f. 200.000;

* In dit artikel kon met de jongste ontwikkelingen betreffende de kabinetsformatie nog geen rekening worden gehouden.

1) Vermogensaanwasdeling en de financiële structuur van de onderneming. *ESB* 16 maart 1977.

2) Prof. Dr. L. Traas, Vermogensaanwasdeling en de waardebeoordeling van aandelen in een perfecte vermogensmarkt. Verschenen in *Geld en onderneming*, opstellen aangeboden aan Prof. Dr. C. F. Scheffer, Leiden, 1976.

- de verhoging van het bedrag dat een werknemer maximaal aan individuele VAD-aanspraken kan ontvangen van 2 tot 3% van het maximaal premieplichtige loon;
- de afdracht van de VAD aan het collectieve fonds zal als regel plaatsvinden in de vorm van vermogenstitels. Het wetsontwerp vermeldt in dit verband de mogelijkheid van uitkering in aandelen of in zogenaamde „vermogensaanswasbewijzen”. Het individuele deel van de VAD kan behalve in deze twee vormen ook in de vorm van contanten worden uitgekeerd.

Voorlopig blijft de VAD-regeling beperkt tot ondernemingen welke onder de Wet op de vennootschapsbelasting vallen. Eerst op grond van de opgedane ervaring wordt de mogelijkheid en de wenselijkheid bezien van het onder de Wet brengen van vennootschappen, die niet onder de Wet op de vennootschapsbelasting vallen.

Verder hebben de betrokken partijen besloten om het individuele deel van de VAD aftrekbaar voor de vennootschapsbelasting te maken. Dit is een fundamentele verandering. Immers, hierdoor wordt een gedeelte van de VAD op de gemeenschap afgewenteld. Indien de VAD in de vorm van aandelen wordt uitgekeerd zal door de invoering van de VAD het aantal uitstaande aandelen toenemen. Bij gelijkblijvende winst en vermogen zal dan door de invoering van de VAD de winst en het vermogen per aandeel, en ook het per aandeel beschikbare dividend afnemen. Het gevolg hiervan zal een daling van de waarde van de aandelen zijn. Doordat nu een gedeelte van de VAD fiscaal aftrekbaar is daalt door de invoering van de VAD de door de onderneming verschuldigde belasting, en stijgt de winst ná belasting. Hierdoor neemt dan ook het potentieel beschikbare bedrag aan dividend toe, waardoor de waarde van de aandelen weer zal toenemen. Onder bepaalde voorwaarden is het zo zelfs mogelijk dat door de invoering van de VAD de waarde van de aandelen per saldo kan toenemen. Dit is het geval, indien de toename van het aantal aandelen door de uitkering van de VAD geringer is dan de toename van de winst ná belasting ten gevolge van de fiscale aftrekbaarheid van het individuele deel van de VAD.

Hoewel het individuele deel van de VAD maximaal 3% van het maximaal premieplichtige loon kan bedragen en het meerdere naar het collectieve fonds gaat, zullen we er in het vervolg van dit artikel steeds vanuit gaan dat de helft van de VAD-uitkering geschiedt in de vorm van individuele aanspraken en dat derhalve de helft van de totale VAD-verplichting fiscaal aftrekbaar is. Immers, slechts zeer weinig ondernemingen zullen erin slagen een zodanige winst te behalen dat het individuele deel van de VAD meer dan 3% van het maximaal premieplichtige loon zal bedragen. Gaan we uit van maximaal f. 1.500 aan individuele VAD-uitkering per werknemer, dan betekent dit een totale VAD (individueel plus collectief) van f. 3.000. Aangezien slechts 20% van de overwinst aan VAD uitgekeerd dient te worden, impliceert dit een overwinst van f. 15.000 per werknemer. Gaan we uit van een geïnvesteerd eigen vermogen van f. 50.000 per werknemer, dan dient de fiscale winst ná belastingen meer dan f. 20.000 per werknemer ofwel meer dan 40% over het eigen vermogen te bedragen, wil het collectieve deel van de VAD groter worden dan het individuele deel. Immers, van de winst ná belasting dient eerst een normale vergoeding over het eigen vermogen te worden afgetrokken. Stellen we de „normale vergoeding” (het effectief rendement op staatsleningen plus 2%) op 10%, dan resteert bij een winst van f. 20.000 per werknemer en een eigen vermogen van f. 50.000 een overwinst van f. 15.000 en een VAD van f. 3.000 waarvan de helft (f. 1.500) individueel. Om een indicatie te verkrijgen van het eigen vermogen per werknemer, hebben we dit voor een aantal bedrijven per ultimo 1976 uitgerekend (tabel 1).

Hoewel in tabel 1 slechts een willekeurige groep ondernemingen is genomen, welke vaak ook internationaal werk-

zaam zijn, terwijl alleen de in Nederland behaalde winst en het in Nederland geïnvesteerde vermogen bij de VAD-berekeningen worden betrokken, geeft tabel 1 toch wel een indicatie van het eigen vermogen per werknemer.

Tabel 1. Eigen vermogen per werknemer per ultimo 1976 a)

Koninklijke/Shell groep	f. 180.096
Philips	f. 26.287
Unilever	f. 24.456
Akzo	f. 29.762
Estel (Hoogovens + Hoesch)	f. 42.704
ABN	f. 65.456
AMRO	f. 72.970
Nationale Nederlanden	f. 113.583
Ahold	f. 15.454
Heineken	f. 57.167
Bührmann-Tetterode	f. 41.324
Océ-van der Grinten	f. 50.386
Kon. Nederlandse Papier	f. 51.064
Elsevier	f. 29.125
Ogem	f. 12.224

a) berekend op basis van de commerciële balans.

Ten slotte nog een belangrijk maar nog niet definitief geregeld punt uit het akkoord tussen de bij de kabinetsformatie betrokken partijen. In het akkoord is het volgende opgenomen: „De VAD-grondslag behoort te functioneren overeenkomstig de doelstelling van een evenwichtige en generale werking. Het wetsontwerp wordt vanuit dit gezichtspunt onderzocht op cumulatie van correcties op de waardering van het eigen vermogen. Eventuele dubbeltellingen worden gecorrigeerd” 3).

Op het bestaan en de aard van de „dubbeltellingen” zullen we in het kader van dit artikel niet nader ingaan. Het is echter zeer waarschijnlijk dat een eventuele correctie voor „dubbeltellingen” zal geschieden door een aanpassing van de wijze van berekening van de overwinst, waarvan een gedeelte als VAD dient te worden uitgekeerd. In dit artikel zullen we verder uitgaan van de wijze van berekening van de overwinst, en van de verschuldigde VAD, zoals die in het wetsontwerp is vastgelegd.

De waarde van de aandelen

Voor een belegger bestaat de waarde van een aandeel uit de stroom inkomsten, met name dividenden, welke hij uit het bezit van dat aandeel in de toekomst denkt te ontvangen. Mits hij niet overgaat tot verkoop van het aandeel kan men de waarde van dat aandeel voorstellen als de contante waarde van een, in principe oneindige, reeks dividenden:

$$\text{Waarde} = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{D_t}{(1+k)^t}$$

waarbij D_t = het op tijdstip t te ontvangen dividend, en
 k = disconteringsvoet = door de beleggers gewenste opbrengstvoet voor investering in het betreffende aandeel.

Mits de onderneming een constante rentabiliteit over het eigen vermogen behaalt, steeds eenzelfde percentage van de winst uitkeert en winstinhouding de enige bron van nieuw eigen vermogen vormt, is de waarde per aandeel gelijk aan:

$$\text{Waarde} = \frac{(1-b) \cdot r \cdot A}{k-b \cdot r}$$

waarbij b = inhoudingsquote van de winst;
 r = rentabiliteit van het eigen vermogen na belasting;
 A = eigen vermogen per aandeel.

3) Gepubliceerd door *Het Financieele Dagblad*, 29 juli 1977.

De factor $b \cdot r$ is de groeifactor, deze geeft aan hoeveel het eigen vermogen jaarlijks toeneemt vanwege de winsthouding. Indien deze groeifactor groter wordt dan de discountingsvoet wordt de waarde van het aandeel oneindig groot, vandaar de voorwaarde $k > b \cdot r$. (Deze voorwaarde is dus noodzakelijk vanwege de wiskundige sommerbaarheid).

Ten einde een indruk te kunnen krijgen van de invloed welke de invoering van de VAD op de beurswaarde van de aandelen kan hebben, en van de invloed van een aantal relevante factoren, hebben we een theoretisch model ter bepaling van de beurswaarde geconstrueerd. In overeenstemming met het bovenstaande model veronderstellen we daarbij dat de beurswaarde tot stand komt door kapitalisatie van alle in de toekomst aan de houders van de op dit moment uitstaande aandelen toekomstige dividenden. Alle technische details van het wetsontwerp en het compromis over de VAD zijn in dit model verwerkt.

Het model

We definiëren de volgende, in dit model exogene, variabelen:

RAVB	=	rentabiliteit van het eigen vermogen voor belastingen (= winst/eigen vermogen, de winst is hierbij volgens vermogensvergelijking);
b	=	inhoudingsquote van de winst na belastingen;
f	=	belastingquote (= vennootschapsbelasting/belastbare winst);
HERW	=	herwaarderingsquote = (waarde van het eigen vermogen geldend bij de bepaling van de normale vergoeding minus de fiscale boekwaarde) gedeeld door deze fiscale boekwaarde van het eigen vermogen;
VADP	=	perunage van de overwinst dat als VAD dient te worden uitgekeerd;
NVEV	=	perunage van de normale vergoeding over het eigen vermogen;
BLD	=	perunage van de winst welke in het buitenland is behaald = perunage van het vermogen dat in het buitenland is geïnvesteerd;
NB	=	gedeelte van de winst welke niet belast is (vanwege investeringsaftrek, tantièmes enz.);
NEEV	=	jaarlijks aan te trekken nieuw extern eigen vermogen (als perunage van het in het begin van het jaar aanwezige eigen vermogen);
k	=	de door de vermogensverschaffers gewenste opbrengstvoet.

Met behulp van deze exogene variabelen kunnen wij de volgende vergelijkingen opstellen:

$$RANB = RAVB - f \cdot (1 - BLD) \cdot (1 - NB) \cdot RAVB \quad (1)$$

$$FRNB = RAVB \cdot (1 - f) \cdot (1 - BLD) \cdot (1 - NB) \quad (2)$$

$$NVU = \frac{NVEV \cdot (1 + b \cdot RANB + NEEV) \cdot (1 - BLD)}{(1 + HERW)} \quad (3)$$

$$CFHW = \frac{HERW \cdot (1 - BLD) \cdot (k - b \cdot RANB - NEEV)}{a \cdot \frac{10}{10} k / 20} \quad (4)$$

($a \cdot \frac{10}{10} k$ is het uit de financiële rekenkunde be-

kende symbool voor $\sum_{t=1}^{10} (1 + k)^{-t}$)

$$VPEV = \frac{VADP}{1 - NVEV \cdot VADP} \cdot (FRNB - CFHW - NVU) \quad (5)$$

De door deze vergelijkingen gedefinieerde endogene variabelen hebben de volgende betekenis:

RANB	=	rentabiliteit van het eigen vermogen ná belasting;
FRNB	=	belastbare winst ná aftrek van belasting/eigen vermogen;

NVU	=	perunage normale vergoeding over het in het begin van het jaar aanwezige eigen vermogen (de normale vergoeding wordt berekend over het per ultimo van het jaar, geherwaardeerde, in het binnenland geïnvesteerde eigen vermogen);
CFHW	=	correctiefactor welke op FRNB in mindering wordt gebracht i.v.m. het feit dat de op het moment van invoering van de VAD aanwezige herwaarderings in de loop van 10 jaar, onder aftrek van de fictief verschuldigde belasting, in mindering op de fiscale winst na belastingen mag worden gebracht bij de bepaling van de overwinst;
VPEV	=	de fractie van het in het begin van het jaar aanwezige eigen vermogen dat als VAD dient te worden afgedragen. Het eerste gedeelte van vgl. (5) is opgenomen vanwege het feit dat bij de berekening van de VAD de over een bepaald jaar verschuldigde VAD niet tot het eigen vermogen wordt gerekend bij de bepaling van de omvang van de normale vergoeding.

Uitgaande van de veronderstelling dat alle exogene variabelen eeuwigdurend dezelfde waarde behouden, dat eventuele aandelenemissies geschieden tegen de maximaal mogelijke emissieprijs (ofwel in de vorm van voorkeurs-emissies) en onder de veronderstelling dat de beurswaarde enkel wordt bepaald door de contante waarde van alle toekomstige dividenden kan de volgende eindvergelijking worden afgeleid:

$$BWPIW = \frac{(1-b) \cdot (RANB + 0,5 \cdot f \cdot VPEV) - NEEV - VPEV}{k - b \cdot (RANB + 0,5 \cdot f \cdot VPEV) - NEEV} \quad (6)$$

BWPIW geeft de verhouding aan tussen de, via kapitalisatie van de dividenden verkregen, beurswaarde en de fiscale boekwaarde van het eigen vermogen. Bij de berekening is verondersteld dat de helft van de VAD-uitkering fiscaal aftrekbaar is. Van deze fiscale tegemoetkoming wordt, evenals van de overige winst ná belasting een fractie b binnen de onderneming gehouden. Vergelijking (6) geldt zowel bij de uitkering van de VAD in de vorm van aandelen als bij de uitkering in de vorm van contanten, en ook bij een uitkering van de VAD in een combinatie van aandelen en contanten. Indien de uitkering van de VAD geheel of gedeeltelijk in contanten geschiedt, dient de uitkering in contanten ten laste te gaan van de dividend-uitkering, m.a.w. het bedrag van de ingehouden winst dient even groot te blijven, wil tenminste vergelijking (6) geldig blijven.

Indien echter de VAD in de vorm van de z.g. „vermogenaanwasbewijzen” wordt uitgekeerd ondergaat vergelijking (6) een wijziging. Bewezen kan echter worden dat, indien de vermogenskostenvoet gelijk is aan de normale vergoeding ($k = NVEV$) de invloed van de VAD op de beurswaarde van de aandelen bij uitkering in de vorm van VAD-bewijzen identiek is aan de invloed bij uitkering van de VAD in aandelen of contanten. Naarmate k groter wordt dan $NVEV$ zal BWPIW bij uitkering in de vorm van VAD-bewijzen groter worden dan bij uitkering in contanten of aandelen. Over het algemeen zullen deze beide grootheden echter niet ver uit elkaar liggen. Zo stelt Traas bijv. het verschil tussen de vermogenskostenvoet en de normale vergoeding op ongeveer 0,015. De kwantificering en verdere uitwerking van de uitkering van de VAD in de vorm van VAD-bewijzen hebben wij in het kader van dit artikel achterwege gelaten.

Uiteraard is de eindvergelijking (6) slechts geldig indien de reeks dividenden waarop hij is gebaseerd wiskundig sommerbaar is. Dit betekent dat de noemer van de vergelijking positief dient te zijn, ofwel dat de jaarlijkse toename van het eigen vermogen, zowel via winsthouding als via aandelen-emissies, in procenten van dat eigen vermogen kleiner dient te zijn dan de door de beleggers gewenste opbrengstvoet.

Een soortgelijk model ter bepaling van de invloed van de VAD op de waarde van de aandelen als wij in dit artikel

hebben afgeleid is ook door Prof. Dr. L. Traas afgeleid in zijn eerder genoemd artikel 2). Hij gaat daarbij uit van een eenvoudige vorm van de VAD, zonder rekening te houden met de technische details van het wetsontwerp, en zonder rekening te houden met de invloed van relevante factoren zoals de herwaardering, het aandeel van het buitenland en het gedeelte van de winst dat niet belast is. De technische afleiding van de eindformule geschiedt echter op dezelfde wijze als bij Traas.

De omvang van de waardemutatie ten gevolge van de invoering van de VAD

M.b.v. de computer kan men snel voor een aantal verschillende waarden van de exogene variabelen de verhouding tussen de beurswaarde en de intrinsieke waarde van het eigen vermogen bepalen, en dus ook de invloed van de VAD op de waarde van de aandelen.

Dit hebben we een aantal malen uitgevoerd, waarbij we de volgende veronderstellingen gemaakt hebben:

- k, de door de vermogensverschaffers gewenste opbrengstvoet, is steeds gelijk aan 0,125;
- f, de belastingquote is gelijk aan 0,48 en
- NVEV, de normale vergoeding over het eigen vermogen bedraagt 0,10.

Een aantal van de uitkomsten van de berekeningen is opgenomen in tabel 2. We zijn er daarbij vanuit gegaan dat de helft van de beschikbare winst na belastingen wordt uitgekeerd ($b = 0,5$), dat de gehele winst in het binnenland wordt behaald en met in het binnenland geïnvesteerd vermogen ($BLD = 0$), en dat de gehele winst fiscaal belast wordt.

Tabel 2. Beurswaarde gedeeld door intrinsieke waarde en tussen haakjes () het percentage daling van de beurswaarde veroorzaakt door de VAD a)

Rentabiliteit van het eigen vermogen voor belasting	Percentage van de overwinst dat aan VAD dient te worden uitgekeerd			
	0%	20%	23%	50%
25%	1.08	1.02 (5.6)	1.01 (6.5)	0.92 (14.6)
30%	1.66	1.51 (8.8)	1.49 (10.2)	1.27 (23.7)
35%	2.68	2.42 (9.6)	2.38 (11.2)	1.95 (27.3)
40%	4.95	4.65 (6.2)	4.59 (7.3)	3.96 (20.0)

a) Winstuitkering 50%, winstaandeel buitenland 0, alle winst belast en herwaardering 0.

Verder is bij de berekeningen voorlopig verondersteld dat er geen herwaardering aanwezig is, dus de waarde van het eigen vermogen zoals die geldt bij de bepaling van de normale vergoeding is gelijk aan de fiscale waarde. Bij de analyse van tabel 2 blijkt duidelijk de stijging van de beurswaarde bij de stijging van de rentabiliteit van het eigen vermogen. Terwijl echter de beurswaarde steeds sterker stijgt bij een stijgende rentabiliteit (deze stijging is zo sterk dat de beurswaarde bij een rentabiliteit van 50% oneindig groot blijkt te worden), blijkt de invloed van de VAD op de beurswaarde na een aanvankelijke stijging steeds geringer te worden. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat de uitkering van de VAD geschiedt in de vorm van aandelen, waarbij als de waarde van de aandelen de beurswaarde wordt genomen. Hoe hoger de beurswaarde, des te lager het aantal aandelen dat bij dezelfde VAD-uitkering aan de VAD-gerechtigden dient te worden uitgekeerd, en dus ook des te geringer de koersdruk. Daarbij komt nog dat de VAD fiscaal aftrekbaar is gesteld voor het individuele deel. Terwijl nu de uitkering van de VAD in de vorm van aandelen geschiedt, ontvangt de onderneming van de fiscus een tegemoetkoming in constanten i.v.m. de fiscale aftrekbaarheid van de VAD. Deze tegemoetkoming wordt voor de fractie b binnen het bedrijf

gehouden, hetgeen in vergelijking met de situatie zonder VAD leidt tot een grotere winsthouding. Deze extra winsthouding leidt tot een vergroting van de winsten in de toekomst en dus ook tot grotere dividenden, waardoor de daling van de beurskoers wordt afgeremd.

Nu is niet altijd de gehele winst belast, dit in verband met fiscale faciliteiten zoals de investeringsaftrek (in de toekomst de premies krachtens de WIR) en de fiscale aftrekbaarheid van tantièmes en andere winstdelingsregelingen. Daarnaast wordt vaak een gedeelte van de winst in het buitenland behaald. De winst welke in het buitenland belast is, is krachtens het Nederlandse fiscale regime niet belastbaar in Nederland en telt ook niet mee bij de overwinstbepaling ten behoeve van de VAD. In tabel 3 geven we een indruk welke de invloed hiervan kan zijn.

Tabel 3. Beurswaarde gedeeld door intrinsieke waarde en tussen haakjes () het percentage daling van de beurswaarde veroorzaakt door de VAD a)

Aandeel buitenland (BLD) en deel niet belast (NB)	Rentabiliteit van het eigen vermogen voor belasting	Percentage van de overwinst dat aan VAD dient te worden uitgekeerd			
		0%	20%	23%	50%
BLD = 0,0 NB = 0,05	25%	1.19	1.15 (3.7)	1.14 (4.3)	1.08 (9.7)
	30%	1.88	1.75 (6.7)	1.73 (7.8)	1.54 (17.9)
	35%	3.19	2.97 (7.1)	2.93 (8.3)	2.55 (20.1)
BLD = 0,25 NB = 0,0	25%	1.78	1.73 (2.8)	1.72 (3.3)	1.65 (7.4)
	30%	3.31	3.19 (3.7)	3.17 (4.3)	2.98 (10.0)
	35%	8.62	8.76 (-1.7)	8.78 (-1.9)	9.06 (-5.2)

a) Winstuitkering 50% en herwaardering 0.

Indien een gedeelte van de winst in het buitenland reeds belast is of binnen Nederland fiscaal vrijgesteld is, neemt de rentabiliteit van het eigen vermogen ná belasting, en daarmee de beurswaarde, toe.

Het blijkt dat de toename van het eigen vermogen door dat een gedeelte van de VAD fiscaal aftrekbaar is, zo groot kan worden dat deze de toename van het aantal aandelen veroorzaakt door de uitkering van de VAD in aandelen, kan overtreffen. Er ontstaat dan een stijging van de beurswaarde door de invoering van de VAD, welke stijging groter wordt naarmate een groter deel van de overwinst aan VAD dient te worden afgedragen. Dit zien we gebeuren in de laatste regel van tabel 3. Uiteraard is dit slechts mogelijk bij een zeer hoge rentabiliteit van het eigen vermogen ná belasting, waarbij het niet erg waarschijnlijk is dat deze rentabiliteit op de lange termijn gehandhaafd kan blijven. Dit is dan in strijd met de vooronderstellingen van het model, dat gebaseerd is op een eeuwigdurend constante rentabiliteit.

Tot hier hebben we geen rekening gehouden met een verschil tussen de fiscale boekwaarde van het eigen vermogen en de waarde zoals die geldt voor de berekening van de normale vergoeding. Dit verschil ontstaat omdat bij de bepaling van de normale vergoeding niet wordt uitgegaan van de fiscale boekwaarde van het eigen vermogen. Volgens het wetsontwerp wordt de historische aanschafprijs van de activa met behulp van door het CBS bepaalde indexcijfers op actuele waarde gebracht, waarna normale fiscale afschrijvingen worden toegepast. (Dus geen vervroegde afschrijvingen). Als de waarde van de grond zal de waarde in het economisch verkeer worden genomen. Het is duidelijk dat de zo ontstane waarde van de activa aanzienlijk kan afwijken van de fiscale boekwaarde. Deze waardeverhoging werkt nog versterkt door in een stijging

van de waarde van het eigen vermogen, indien de onderneming voor een gedeelte met vreemd vermogen, waarop vaste terugbetalingsverplichtingen rusten, is gefinancierd. De mate van de zo ontstane herwaardering is in het model opgenomen door middel van de exogene variabele HERW. De invloed hiervan is geïllustreerd in tabel 4.

Tabel 4. Beurswaarde gedeeld door intrinsieke waarde en tussen haakjes () het percentage daling van de beurswaarde veroorzaakt door de VAD a)

Herwaardering van het eigen vermogen	Rentabiliteit van het eigen vermogen voor belasting	Percentage van de overwinst dat aan VAD dient te worden uitgekeerd			
		0%	20%	23%	50%
0%	25%	1,92	1,89 (1,9)	1,88 (2,1)	1,83 (4,8)
	30%	3,75	3,65 (2,6)	3,64 (3,0)	3,49 (7,1)
	35%	11,69	12,25 (-4,8)	12,35 (5,7)	13,5 (-15,6)
25%	25%	1,92	1,92 (0,0)	1,92 (0,0)	1,92 (0,0)
	30%	3,75	3,73 (0,7)	3,73 (0,7)	3,69 (1,6)
	35%	11,69	11,97 (- 2,4)	12,02 (2,8)	12,51 (- 7)
50%	25%	1,92	1,92 (-)	1,92 (-)	1,92 ()
	30%	3,75	3,75 (-)	3,75 ()	3,75 ()
	35%	11,69	11,73 (- 0,3)	11,73 (- 0,3)	11,78 (-0,8)

a) Winstuitkering 50%, aandeel buitenland 25% en percentage Nederlandse winst niet belast 5%.

Uit tabel 4 blijkt dat, zodra er sprake is van een, niet overdreven, verschil tussen de fiscale boekwaarde van het eigen vermogen en de waarde zoals die geldt bij de bepaling van de overwinst, de invloed van de VAD op de beurswaarde minimaal tot nul is. Dit is in overeenstemming met de conclusies van ons vorige artikel 1), waarin we aantoonde dat bij aanwezigheid van herwaardering het slechts bij zeer hoge rentabiliteitscijfers mogelijk is dat de VAD-gerechtigden een aanzienlijk belang in de onderneming kunnen krijgen. De benodigde rentabiliteiten zijn echter zo hoog dat deze nooit gedurende lange tijd kunnen worden behaald.

In tabel 5 geven we enkele resultaten waaruit de invloed van de dividendpolitiek op de beurswaarde blijkt. We gaan daarbij uit van een herwaardering van 0 om nog enige invloed van de VAD op de beurswaarde te kunnen waarnemen.

Tabel 5. Beurswaarde gedeeld door intrinsieke waarde en tussen haakjes () het percentage daling van de beurswaarde veroorzaakt door de VAD a)

Winstinhou- dingsquote (b)	Rentabiliteit van het eigen vermogen voor belasting	Percentage van de overwinst dat aan VAD dient te worden uitgekeerd			
		0%	20%	23%	50%
b = 0,4	25%	1,67	1,64 (1,8)	1,63 (2,1)	1,59 (4,8)
	30%	2,57	2,49 (3,2)	2,48 (3,7)	2,35 (8,5)
b = 0,6	25%	2,50	2,46 (1,7)	2,45 (2,0)	2,39 (4,6)
	30%	12,04	12,84 (-6,7)	12,98 (7,8)	14,69 (-22)

a) Aandeel buitenland 0,25, 5% niet belast en herwaardering 0%.

Uit tabel 5 blijkt de grote invloed van de winstinhouding op de waarde van de aandelen. Mits de binnen de onderneming behaalde rentabiliteit hoger is dan de door de beleggers gewenste opbrengstvoet, leidt een vergroting van de winstinhoudingsquote tot een vergroting van de beurswaarde. (Indien $k > RANB$ is dit uiteraard omgekeerd, maar veelal zal de omvang van de VAD dan minimaal zijn, en dus ook de invloed op de beurswaarde).

Dit heeft tot gevolg dat bij een RAVB van 0,35 en een winstinhoudingsquote van 0,6 de marktprijs van de aandelen oneindig groot wordt. Dit is het gevolg van het feit dat wij de inhoudingsquote, de rentabiliteit van het eigen vermogen en de vermogenskostenvoet als onderling onafhankelijk, in de tijd constante grootheden hebben beschouwd. In werkelijkheid zullen deze grootheden niet eeuwigdurend constant blijven, terwijl naarmate de winst-

inhouding stijgt de rentabiliteit zal dalen onder invloed van de afnemende meeropbrengsten, terwijl de vermogenskostenvoet zal stijgen, aangezien een verhoging van de winstinhoudingsquote leidt tot uitstel van dividenduitkeringen, welke daardoor onzekerder worden. De berekende resultaten gelden dus slechts in zoverre de vooronderstellingen van het model gelden.

Ten slotte een laatste factor welke van invloed kan zijn op de beurskoers: de omvang van het extern aan te trekken eigen vermogen. De invloed van deze factor is geïllustreerd in tabel 6.

Tabel 6. Beurswaarde gedeeld door intrinsieke waarde en tussen haakjes () het percentage daling van de beurswaarde door de VAD veroorzaakt a)

Nieuw extern eigen vermogen per jaar	Rentabiliteit van het eigen vermogen voor belasting	Percentage van de overwinst dat aan VAD dient te worden uitgekeerd			
		0%	23%	25%	50%
0%	25%	1,67	1,67 ()	1,67 ()	1,67 (-)
	30%	2,57	2,55 (0,8)	2,55 (0,9)	2,52 (2,1)
	35%	4,20	4,13 (1,7)	4,12 (2,0)	4,01 (4,6)
2%	25%	2,01	2,01 (-)	2,01 ()	2,01 ()
	30%	3,78	3,75 (0,7)	3,75 (0,8)	3,71 (1,8)
	35%	9,18	9,19 (-0,1)	9,19 (- 0,1)	9,19 (-0,1)

a) Winstinhouingsquote 0,4, herwaardering 25%, aandeel buitenland 25% en 5% van de binnenlandse winst niet belast.

Een vergroting van de omvang van het eigen vermogen door aandelenemissies blijkt hetzelfde effect te hebben als een vergroting van de winstinhouding. Indien de binnen de onderneming behaalde rentabiliteit hoger is dan de door de beleggers vereiste opbrengstvoet leidt een vergroting van het eigen vermogen via aandelenemissies tot een stijging van de beurskoers. Dit effect is groter naarmate de rentabiliteit van het eigen vermogen groter is. Door de stijging van de beurskoers neemt dan weer het aantal aandelen dat als VAD uitgekeerd dient te worden af, waardoor de daling van de beurskoers door de VAD geringer is naarmate er meer extern eigen vermogen wordt aangetrokken. Voorwaarde hiertoe is wel dat de onderneming de nieuwe aandelen uitgeeft tegen de maximaal mogelijke emissiekoers of in de vorm van een voorkeursmissie waarbij de oude aandeelhouders een voorkeursrecht bij de inschrijving op de nieuwe aandelen hebben.

Conclusies

Onder de veronderstelling dat de waarde van de aandelen tot stand komt door kapitalisatie van de toekomstige dividenden tegen de door de beleggers gewenste opbrengstvoet en onder de voorwaarde dat een aantal variabelen eeuwigdurend constant zijn, blijkt dat:

- de invloed van de VAD op de beurskoers van de aandelen in de meeste gevallen zeer minimaal zal zijn;
- dat naarmate een groter deel van de winst in het buitenland wordt behaald en naarmate een groter deel van de in het binnenland behaalde winst niet belast wordt deze invloed geringer zal zijn;
- dat, indien er sprake is van een verschil tussen de fiscale boekwaarde van het eigen vermogen en de werkelijke waarde van dat vermogen zoals die gehanteerd wordt ten behoeve van de bepaling van de normale vergoeding, de VAD nauwelijks nog invloed op de beurswaarde van de aandelen zal hebben;
- dat het vergroten van het eigen vermogen door een toename van de winstinhoudingsquote of door aandelenemissies de invloed van de VAD op de beurswaarde zal verminderen.

H. Meijers

De vijfde IIASA-conferentie over wereldmodellen

„Input-output”-benadering in wereldmodellen

DRS. J. A. HARTOG*
PROF. IR. O. RADEMAKER*

Inleiding

Het beeld van de verre toekomst verandert verrassend snel. Vijf jaar geleden schrok het *Rapport van de Club van Rome* 1) de wereld op met projecties waarin grondstoffenuitputting en milieuvervuiling de hoofdrollen speelden. Thans neigen velen tot de conclusie dat, afgezien van aardolie en -gas, de grondstoffenvoorraden nog comfortabel tot in de volgende eeuw reiken en dat bijna alle vormen van schadelijke vervuiling doelmatig aan de bron kunnen worden bestreden. Mede met het oog op de ontwikkeling van de derde wereld wordt nu in wereldmodellen veel meer uitvoerig aandacht geschonken aan economische aspecten van winning, produktie, wereldhandel, inkomens e.d. Voorts worden pogingen ondernomen om ook huisvesting, gezondheidszorg, onderwijs, enz. in de beschouwingen te betrekken. Ook lijkt duidelijk te worden dat „institutionele factoren” — waarover later meer — de grootste belemmeringen vormen voor het verbeteren van de toestand van de wereld.

Ziedaar enkele indrukken van de vijfde conferentie over wereldmodellen die georganiseerd werd door het International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) te Baden (Oostenrijk) van 26-29 september 1977. Daar de Stichting IIASA-Nederland met ingang van 1977 voor ons land lid is geworden van dit instituut, passen op deze plaats enkele woorden over aard en omvang ervan 2). Het IISA werd eind 1972 opgericht als gevolg van een Amerikaans-Russisch initiatief dat vanuit een tiental andere landen werd gesteund. Het doel was: wetenschappelijke bijdragen te leveren aan het oplossen van problemen „waar landen en regeringen mee kampen” en die een internationaal karakter dragen, óf doordat het probleem geen halt maakt bij de landsgrenzen zodat bij de oplossing verscheidene landen betrokken zijn, óf omdat het probleem weliswaar een nationale oplossing toelaat, maar vele landen er afzonderlijk mee kampen. Het instituut heeft een steeds wisselende we-

tenschappelijke staf van 80 à 100 personen, waaronder zeer bekende figuren uit uiteenlopende vakgebieden, die er gemiddeld tegen de twee jaar verblijven. Zij worden gesteund door een vaste staf van 50 technische specialisten en research-assistenten en van 160 personen in de dienstensector, alsmede door voortreffelijke bibliotheek- en computerfaciliteiten. De huisvesting — in het Schloss Laxenburg, waar eertijds Maria Theresia met haar kinderen woonde — is riant. Het budget voor 1977 bedraagt bijna f. 20 mln. Eén van de vele activiteiten van het IIASA is het organiseren van allerlei bijeenkomsten. De hier te bespreken conferentie is de vijfde in de serie over wereldmodellen. Er waren tachtig deelnemers en vrijwel alle groepen met ervaring op dit gebied waren vertegenwoordigd. In bijgevoegde literatuurlijst zijn alle bijdragen vermeld; met het oog op de lengte van dit artikel worden ze niet allemaal besproken. De volledige teksten, aangevuld met een weergave van de discussies, zullen begin volgend jaar worden uitgegeven.

De titel van de conferentie verdient misschien nog wat uitleg. Met *model* wordt steeds een wiskundige beschrijving bedoeld van een aspect van de werkelijkheid dat onderwerp van studie is. Met *global* wordt bedoeld dat de studie de wereld als geheel betreft. De „input-output”-techniek waarnaar de ondertitel verwijst, heeft de laatste tijd veel bekendheid gekregen. Volgens Westerse opvattingen is zij gecreëerd door Nobelprijswinnaar W. Leontief in de Verenigde Staten omstreeks de tweede wereldoorlog, maar de Russen beweren dat zij de uitvinders van deze techniek zijn en haar al sinds 1925 hanteren. „Input-output”-technieken worden vooral gebruikt om de onderlinge samenhangen in het economische leven kwantitatief inhoud te geven, en wel in de vorm van z.g. „input-output”-tabellen of matrices. Deze tabellen worden in de ontwikkelde landen veelal door regeringsinstanties geconstrueerd, hoewel er ook particuliere researchinstellingen zijn die zich hiermee bezighouden. In de laatste tijd heeft men tabellen geconstrueerd en gepubli-

ceerd die internationale vergelijkingen mogelijk maken, omdat zij uitgaan van eenzelfde classificatie van goederen en activiteiten en volgens eenzelfde principe geconstrueerd zijn. „Input-output”-technieken worden vaak beschouwd als de beste basis voor regeringsplanning en vinden inderdaad in de centraal geleide landen als de Sowjetunie en Polen veel meer toepassing dan in de markteconomieën. De „input-output”-techniek is van grote wetenschappelijke waarde en heeft een basis verschaft aan research in velerlei richtingen, omdat ze zowel logisch consistent als inhoudelijk relevant is. Het is ten slotte aardig te vermelden dat de leiding van het NEI, het instituut dat *ESB* publiceert, reeds in het begin van de jaren vijftig als eerste een Europese conferentie aan dit onderwerp heeft gewijd en het verslag daarvan heeft laten publiceren 3).

Over de conferentiebijdragen

De eerste dag van de conferentie was grotendeels gewijd aan een bespreking van het „United Nations World Model” (zie conferentiebijdrage no. 1 in bijgevoegde lijst). Dit model is op verzoek van de VN in 1973-1975 opgesteld door een groep economen van de Harvard- en

* De auteurs zijn respectievelijk lector in de wiskundige statistiek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en hoogleraar in de meet- en regeltechniek aan de Technische Hogeschool Eindhoven.

1) D.L. Meadows c.s., *Rapport van de Club van Rome*, Aula 500, Het Spectrum NV, Utrecht, 1972.

2) Zie: *IIASA: Wat het is. Wat het doet. Hoe Nederland participeert*, uitgave van de Stichting IIASA-Nederland, en *Options - A IIASA Quarterly News Report*, uitgave van het IIASA. Deze uitgaven zijn kosteloos verkrijgbaar bij de Stichting IIASA-Nederland, Postbus 93532, 2509 AM Den Haag, tel. 070-839100. Aanvullende informatie, o.a. publikatie-overzichten en het verslagboek van de IIASA-conferentie 1976, is eveneens bij deze stichting verkrijgbaar.

3) *Input-output relations. Proceedings of a conference on inter-industrial relations held at Driebergen, Holland*, Stenfert Kroese, 1953.

Brandeis-universiteiten onder leiding van W. Leontief. Het is een gedesaggregeerd multisector model met een overwegend statisch karakter. Men was zeer ambitieus begonnen, maar al spoedig bleek dat een eenvoudiger opzet onvermijdelijk was, waarbij de wereld verdeeld werd in 15 gebieden en waarbij 40 industriële sectoren werden onderscheiden. De aandacht werd vooral gericht op de relaties tussen de gebieden.

Het model bestaat uit een stelsel vergelijkingen dat met opzet onderbepaald is, d.w.z. het bevat minder vergelijkingen dan variabelen. Men heeft er bewust van afgezien om in het model relaties op te nemen waarvan de betrouwbaarheid zeer onzeker is. Voorts zet men alle variabelen die in belangrijke mate door niet-economische krachten worden bepaald als exogene variabelen in. Daarom kan men dit model misschien beter beschouwen als een consistent werkend stuk gereedschap, dat een omvangrijk databestand bewerkt t.b.v. economische verkenningen, dan als een min of meer complete beschrijving van de wereld. Het model leent zich daarom voor zeer uiteenlopende onderzoeken. Men heeft in de hand welke variabelen men als gegeven beschouwt en welke door het model worden bepaald. Voor sommige toepassingen kan men variabelen, die normaal als endogeen worden beschouwd, gelijk stellen aan van buiten opgelegde waarden en dan berekenen welke waarden dit impliceert voor een aantal grootheden die gewoonlijk als exogeen — als buiten het model bepaald — worden beschouwd. Zoals reeds gezegd, is het model in wezen statisch. Men maakt gewoonlijk vier berekeningen, voor resp. 1970, 1980, 1990 en 2000, en verbindt deze „snapshots” van de wereldeconomie d.m.v. intertemporele relaties die de accumulatie van kapitaal en de uitputting van natuurlijke hulpbronnen beschrijven.

Onzekerheid komt niet expliciet in het model voor, maar dit wordt ten dele opgevangen door te experimenteren met diverse scenario's. Het meest interessant is de behandeling van de internationale handel. Mede op grond van bovengenoemde argumenten hebben de opstellers deze sector terecht zeer eenvoudig gehouden door de meer discutabele veronderstellingen niet te incorporeren in het model zelf, maar expliciet te formuleren in nieuwe modellen, hetgeen het experimenteren met alternatieve veronderstellingen vergemakkelijkt en de discussie verheldert. Prijzen hebben geen directe invloed op de goederenbewegingen; ook deze worden bepaald in satellietmodellen en hebben als voornaamste taak de geprojecteerde handelsbalansen te berekenen.

De uitkomsten van de modelberekeningen zijn weinig opwekkend. Bij handhaving van het thans gangbare investeringsgedrag en streven naar evenwichtige

betalingbalansen worden de „targets” van de VN lang niet gehaald. Ook onder uitzonderlijk gunstige veronderstellingen (ruime leningen, flinke betalingsbalansen, hoge spaarquote) zijn de uitkomsten niet bemoedigend, o.a. vanwege de nadelige gevolgen van leningen. De groei van de ontwikkelingslanden wordt sterk bepaald door de mogelijke betalingsbalansen. De olielanden spelen een invloedrijke rol t.g.v. hun handelsoverschotten. Een verdere verhoging van de olieprijs beperkt de mogelijkheden van de ontwikkelingslanden nog meer, ondanks een geprojecteerde lagere groei van de rijke landen. Ook zonder verhoging van de olieprijs neemt de divergentie tussen arme en rijke landen volgens de modelberekeningen toe; deze zou pas tot staan komen bij een ontwikkelingshulp van ca. 2% van het GDP van de rijke landen (men bedenke dat een flink deel van dat GDP bestaat uit diensten waaraan ontwikkelingslanden niets hebben, zodat het beslag op sommige componenten van het GDP veel hoger dan 2% zou moeten zijn).

In dit overzichtsartikel kan geen recht worden gedaan aan een zo eminente studie die in zo brede kring aandacht verdient. Voor nadere gegevens wordt verwezen naar het verslagboek van deze conferentie (IIASA-Nederland kan hierover inlichtingen verschaffen) en naar het boek *The future of the world economy* dat door A.P. Carter, B. Leontief en P.A. Petri wordt geschreven.

In een bijdrage getiteld *Using the global input-output model for long-term projections* (zie conferentiebijdrage no. 2) werd nader ingegaan op lange-termijnprojecties die met dit model zijn uitgevoerd. Het UN Centre for Development Planning, Projections and Policies verschafte de exogene gegevens, waarna in Brandeis University de berekeningen werden uitgevoerd. Twee essentieel verschillende scenario's werden doorgerekend: één scenario dat beoogt om het gemiddelde verschil in inkomsten tussen de ontwikkelde en de ontwikkelingslanden te halveren tegen het jaar 2000, en één waarbij de economische groei van de meeste landen endogeen is bepaald. Twee zeer algemene resultaten mogen niet onvermeld blijven, mede omdat andere onderzoeken gepresenteerd op de conferentie of elders tot verwante conclusies leidden. In Menshikovs woorden: „The conclusion is made that the principal limits to accelerated development are political, social and institutional in character rather than physical and technological. Far-reaching internal social and institutional changes and significant changes in the international economic order are required to achieve accelerated development”. Interessant was voorts de bevinding dat, ondanks zuiniger methoden bij het gebruik van minerale hulpbronnen, moet worden

verwacht dat de wereld in de laatste dertig jaar van deze eeuw drie- tot viermaal de hoeveelheid mineralen zal gebruiken als gedurende de hele historie van onze beschaving. Niettemin verwacht men (op basis van zeer voorzichtige schattingen van de reserves) dat slechts twee van de in de studie opgenomen metaalertsen tegen het einde van de eeuw uitgeput zullen raken, nl. die van lood en zink.

Het *INFORUM international system of input-output models and bilateral trade flows* (zie conferentiebijdrage no. 4) ging van een geheel ander theoretisch standpunt uit. Terwijl in het VN-model de export in een reservoir („pool”) ging waaruit de import werd geput, vormt het INFORUM-model van ieder land en voor ieder goed een handelsmatrix, terwijl de handelsstromen worden bepaald door de relatieve prijzen. Dit verschil in benadering kan worden teruggebracht tot een verschil in beoogde doelstelling. Deze studie richt zich namelijk op de behoeften aan prognoses zoals die in het bedrijfsleven bestaan. Daarom is het model ook zeer gedesaggregeerd (maximaal 190 sectoren) en voorspelt het op basis van econometrisch geschatte relaties vele economische grootheden. Aan dit internationale handelsmodel dienen dan nog de modellen van de individuele landen te worden gekoppeld.

Het internationale handelsmodel kwam gereed in juli 1975. De landenmodellen van de Verenigde Staten, Japan, Frankrijk, België en Duitsland zijn thans ook beschikbaar en het Canadese model is in bewerking. Met de constructie van modellen voor het Verenigd Koninkrijk, Nederland en Italië moet nog worden begonnen, waartoe men partners in deze landen zoekt.

De voorspellingen gaan (op jaarbasis) tien jaar in de toekomst. Het model is niet dynamisch in de technische zin van het woord. Het toekomstige verloop van het beschikbare inkomen wordt vóórondersteld en het verloop van de andere variabelen wordt hiervan afgeleid. Evenals het VN-rapport kwam deze studie bij ons over als het resultaat van een bijzonder grondig en gedetailleerd onderzoek, uitgevoerd met grote kennis van het omvangrijke statistische grondmateriaal.

The University of Bradford Input-Output Research Group onder leiding van Prof. Bottomley heeft zich tot taak gesteld om voor 126 landen „input-output”-matrices en internationale-handelsmatrices op te bouwen volgens een uniforme classificatie met 51 sectoren gebaseerd op de International Standard Industrial Classification.

Dit is uiteraard een groots project, dat moet uitmonden in een matrix met meer dan 40 miljoen elementen, hetgeen de nodige problemen met zich brengt, o.a.

Handelskredieten?

In de betalingsbalans op kasbasis, zoals samengesteld en gepubliceerd door De Nederlandsche Bank (DNB), wordt het saldo van de lopende rekening op kasbasis opgesplitst in een saldo op transactiebasis en een post, die de laatste twee jaren wordt aangeduid als Saldo statistische verschillen, met inbegrip van mutaties in kort handelskrediet, maar voorheen wat kernachtiger werd omschreven als Saldo handelskredieten en statistische verschillen. Waar vroeger de component (kort) handelskrediet op de voorgrond werd gesteld, wordt in de nieuwe naamgeving dus het accent gelegd op de component statistische verschillen (diverse soorten meeftouten).

Over 1976 bedroeg dit saldo — 371 mln. gld. Dit duidt, aldus DNB in haar jaarverslag — afgezien van fouten en omissies, mede voortvloeiend uit de te ramen handel met de BLEU — op uitvoer van niet geregistreerd kort handelskrediet.

Een sterk geclausuleerde conclusie derhalve, maar niettemin een conclusie: de lezer krijgt de indruk dat de omvang van de handelskredietstroom weliswaar onzeker is, maar kennelijk toch wel vast staat dat per saldo meer handelskrediet aan het buitenland is verstrekt dan van dat buitenland ontvangen. De richting van de (netto) kredietstroom lijkt dus duidelijk.

Bij nadere studie lijkt echter ook wat dit laatste betreft enige twijfel mogelijk. Betalingsbalanscijfers, zoals in een bepaald jaar gepubliceerd, plegen een jaar later als regel iets te zijn gewijzigd. Achteraf zijn alsnog correcties

aangebracht, sommige transacties zijn nu pas verwerkt enz. Als regel zijn deze aanpassingen betrekkelijk marginaal, echter met uitzondering van het onderhavige saldo.

Zo wordt in het jaarverslag van DNB over 1974 dit saldo voor dat jaar berekend op — 344. In het verslag over 1975 wordt evenwel een bedrag groot — 1.419 genoemd, een correctie dus van — 1.075 (alles in mln. gld.). Daarbij dient te worden vermeld dat ook na deze herziening de onzekerheid over de verdeling in handelskredieten en statistische verschillen blijft bestaan.

Iets dergelijks blijkt zich steeds voor te doen, waarbij met name 1973 opvalt: in het verslag over dit jaar wordt + 278 vermeld; een jaar later spreekt het verslag voor 1973 over — 136, en in 1975 wordt voor 1973 een bedrag genoemd groot — 926. Dit blijft zo in het meest recente verslag.

Werd in 1973 nog de conclusie getrokken dat per saldo kapitaalvoer had plaatsgevonden, uit hoofde van kort handelskrediet, de recentere cijfers duiden op het tegendeel.

Gezien het bovenstaande kan men zich afvragen of zelfs sterk geclausuleerde conclusies aangaande de handelskredietstroom, zoals getrokken door DNB, wel gerechtvaardigd zijn. Een waarschuwing dat het genoemde cijfer vermoedelijk nog (ingrijpend) zal worden gewijzigd, lijkt in ieder geval op haar plaats.

F.B. van der Toorn

met betrekking tot de organisatie van het databestand. Voor 100 landen heeft men de „input-output“-tabellen (basisjaar 1970) reeds op band staan. Met name voor de ontwikkelingslanden moest men in vele gevallen de tabellen grotendeels zelf opbouwen, vanzelfsprekend volgens vrij mechanistische methoden. Met de handelsmatrix staat men nog pas aan het begin.

Als men alle coëfficiënten heeft bepaald, wil men verschillende wereldscenario's voor de jaren 1980, 1990 en 2000 op basis van dit model doorrekenen. Het is de bedoeling van de groep om vrij gedetailleerde aspecten van de toekomstige ontwikkeling te onderzoeken. Het is dan een boeiende vraag of de technische moeilijkheden die verbonden zijn met een zo gedetailleerde opzet niet groter zijn dan de theoretische bezwaren verbonden aan het koppelen van een gedetailleerd deelprobleem aan een sterk geaggregeerd model. De Bradford-groep heeft haar keuze gedaan en wij moeten deze respecteren.

De bijdrage *A general equilibrium model of world trade (some calculations of the impact of tariffs on world trade and welfare)* (zie conferentiebijdrage no. 19) was weer heel anders gericht. In deze studie wordt een algemeen evenwichts-

model gebruikt om de gevolgen van belangrijke veranderingen in de tariefpolitiek voor de ruilvoet, het bruto nationaal produkt, de inkomensverdeling e.d. te bestuderen. De ontwikkelde landen worden gekoppeld aan vier groepen van ontwikkelingslanden: Azië, Afrika, Latijns-Amerika en het Midden-Oosten. In tegenstelling tot de beide voorgaande studies wordt gebruik gemaakt van optimaliseringstechnieken (waarbij de „trade welfare“-factoren worden geoptimaliseerd), hetgeen inderdaad een grote verrijking van de analyse mogelijk maakt. Het model bevat veel neo-klassieke kenmerken wat het bijzonder geschikt maakt om de invloed van veranderingen in de tariefpolitiek te onderzoeken. Het model is niet erg groot (350 begrenzingen), maar vertoont wel veel interessante theoretische aspecten.

De Japanners hadden een team gestuurd van zes leden — vijf technici uit de wereld van de ruimtevaart of de mechanica en één econoom — die hun project FUGI (Future of Global Interdependence) op de tweede dag van de conferentie presenteerden. Met het oog op de groeiende „global interdependence“ legden zij er sterk de nadruk op dat de traditie, dat ieder land handelt overeenkomstig zijn eigen nationale ego, een zeer fundamenteel kwaad is, omdat dit verlies

aan stuurkracht bij de beheersing van de nieuwe problemen op wereldschaal veroorzaakt. Onder aanhaling van het rapport van Prof. Tinbergen: *Reshaping the international order* 4) werd betoogd dat de tijd gekomen is om niet langer oude wijn in nieuwe zakken, maar nieuwe denk- en handelwijzen in een nieuwe verpakking te brengen en dat het project FUGI bedoeld was om daar een bijdrage aan te leveren.

Daartoe stelden zij een modelvorm voor, die zij de T-vorm noemden. Dit model zou moeten bestaan uit de koppeling van een dynamisch macro-economisch model (voorgesteld door het verticale deel van de T, de tijdas naar boven wijzend) met een statisch multisector model gebaseerd op een „input-output“-matrix (voorgesteld door het horizontale deel van de T, met sectorindeling in de breedte). Hoe men zich de wederzijdse relaties tussen deze twee modellen precies voorstelde, werd ons ook in de discussie niet duidelijk; taalmoeilijkheden kunnen hiertoe hebben bijgedragen, maar het is ook mogelijk dat men aan de koppeling nog niet was toegekomen; in

4) J. Tinbergen (ed.), *Reshaping the international order*, E.P. Dutton & Co. Inc., New York, 1976.

ieder geval werd er verder volstaan met beschrijvingen van drie nog duidelijk los van elkaar staande modellen, een macro-economisch model, een multisector model en een grondstoffenmodel.

Het macro-economische model zag er vrij conventioneel, zij het tamelijk detailistisch, uit. De wereld is verdeeld in 15 gebieden en voor elk daarvan is een speciaal deelmodel ontworpen met zes sectoren: productie, winst, lonen, prijzen, ontwikkelingshulp en buitenlandse investeringen en bestedingen aan bruto regionaal produkt tegen constante resp. gangbare marktprijzen; de aantallen vergelijkingen in de bijbehorende deelmodellen zijn resp. 7, 4, 9, 5, 10 en 9. Er zijn plannen om het model uit te breiden tot 150 landen en ook niet-economische sectoren, zoals voedsel, energie, milieu, welvaart, onderwijs, enz. op te nemen. Enkele voorlopige resultaten werden getoond.

Het statisch multisector model (zie conferentiebijdrage no. 7) is in wezen een normatief gehanteerd „input-output”-model (309 variabelen, 189 vergelijkingen, 12 regio's en 14 sectoren). Bij de optimalisering wil men aandacht schenken aan een aantal deelcriteria (efficiëntie van de investeringen, arbeidskosten, werkloosheid, energieverbruik). Dit wordt niet gedaan door bijv. „multi-objective programming” (sectoroptimalisatie) toe te passen, maar men voorziet de deelcriteria van weegfactoren en optimaliseert de som met behulp van LP. De diepere zin van deze werkwijze en van sommige van de toegepaste begrenzingsen werd ons niet volledig duidelijk. Wel werd duidelijk dat gebrek aan rekenfaciliteiten de groep had gedwongen tot moeilijk verdedigbare vereenvoudigingen en dat hun hele aanpak vaak nogal mechanistisch aandeelde.

Wanneer men ziet op welk een ingewikkeld model het FUGI-project aanstuurt, rijst de vraag in hoeverre een zo vergaande detaillering leidt tot verrijking van kennis, gezien het overwegend mechanistische karakter van de theorie, de slechte kwaliteit van de gegevens en de ietwat primitieve behandeling ervan met de rekenmachine. Maar wellicht is het thans wel zo dat de wereld dermate ingewikkeld is geworden dat een beschrijving in grote lijnen weinig nieuw inzicht meer kan verschaffen inzake de vraagstukken die thans aan de orde zijn. Als Adam Smith nu had geleefd, was hij misschien ook een modelbouwer geweest.

Er werden enkele resultaten vertoond die waren verkregen door de uitkomsten van het macro-economische model voor 1970 en 1985 in te voeren in het multisector model. Voor elk van de acht industriële sectoren werd getoond hoe het aandeel van elk der regio's aan de totale toegevoegde waarde in beide jaren zou zijn. Hieruit bleek bijvoorbeeld een relatief sterkere groei van de chemische indu-

strie in het Midden-Oosten, alsmede een duidelijke groei van de Japanse staalindustrie ten koste van de Verenigde Staten en de EG. Ook werd getoond wat volgens het model het effect was van een tamelijk drastische reductie van de Japanse export. De ontwikkelingslanden bleken er niet veel door te worden beïnvloed, terwijl de Verenigde Staten, de EG en de Sowjetunie een markante stijging van de export te zien gaven.

Ten slotte werd een model van de metallische mineraalvoorraden gepresenteerd. Het eigenlijke model betrof alleen koper en bestond uit deelmodellen voor: minerale voorraden, productie, kosten, hergebruik, behoefte, en wereldkoperhandel. De modelvorm was duidelijk geïnspireerd door de school van Forrester. Er kwamen ruim 100 variabelen en tal van niet-lineaire functies in voor, doch slechts negen vertragingen en zes toestandsgrootheden („levels”). De wereld was ditmaal opgedeeld in negen gebieden. Ook van dit model werden enkele voorlopige resultaten getoond in een overzicht van minerale voorraden en productie van 14 metalen, alsmede de vraag daarnaar, en werd geschetst hoe de vooruitzichten zijn. De getallen zien er over het algemeen vrij gunstig uit, behalve voor kwik, goud, wolfram en tin, maar ook de potentiële voorraden hiervan stijgen enorm als in rekening wordt gebracht dat door technologische vooruitgang in de toekomst ook ertsen met een lager metaalgehalte kunnen worden gebruikt.

Vier Russen brachten verslag uit over de activiteiten in de Sowjetunie. Uit hun voordrachten bleek — wat uiteraard wel bekend was — dat men in de Sowjetunie zeer ver gevorderd is op het gebied van de „input-output”-analyse, niet alleen wat de theorie betreft, maar vooral in de mate waarin de resultaten in de praktijk worden toegepast. De manier waarop zij hun matrix-coëfficiënten op grond van technologische analyses onderbouwen lijkt uniek; enkele honderden instituten werken hieraan mee. Bij ongeveer tienduizend planningproblemen zijn „input-output”-modellen te pas gekomen. De eerste studies werden verricht in 1926; daarna is de methode in de vergetelheid geraakt tot in de jaren vijftig. In 1959 werd de eerste nationale tabel gemaakt, met 83 sectoren; de laatste versie dateert van 1972, met 115 sectoren. De coëfficiënten worden ook uitgedrukt in fysische eenheden. De modellen worden vooral gebruikt door de statistische bureaus van de staat (zonder desaggregatie naar regio's) en de regio's, alsmede voor landelijke voorspelling en planning. De laatste tijd wordt ook gewerkt aan dynamische modellen en aan optimaliseringsproblemen, bijvoorbeeld wat betreft een optimale dynamische ontwikkeling van de industriële structuur. Optimale bevre-

diging van de behoeften bij beperkte productiecapaciteiten is eveneens een actueel onderwerp. Het belangrijkste doel is echter een alomvattend landelijk planningmodel.

Aan internationale modellen wordt ook enige aandacht geschonken, voornamelijk ten behoeve van vergelijkende studies. Zo heeft men dynamische modellen van de Verenigde Staten, Japan, en de Sowjetunie, elk met twintig industriële sectoren, die men los van elkaar gebruikt voor simulaties tot het jaar 2000. De vergelijking van de uitkomsten geschiedt op basis van „purchasing power parities” en de resultaten worden voor elk van de drie landen in elk van de drie geldsoorten uitgedrukt. Het Novosibirsk Institute of Economics, Siberian section of the Akademia Nauk heeft hierover gepubliceerd.

Zoals gebruikelijk waren er aan het einde van de conferentie een aantal bijdragen die niet direct met het gestelde thema — ditmaal „input-output”-modellen — te maken hadden, maar die vaak bijzonder interessant en origineel zijn. Zo werd *A value-driven, regionalised world model* (zie conferentiebijdrage no. 14) gepresenteerd door de Lutheraanse predikant, F. Kile, die zich op deze tak van onderzoek heeft geworpen ten einde de kerk weer in contact met de wereld te brengen. De vierde versie van zijn wereldmodel had als bijzonder aspect dat het zeer nadrukkelijk uitnodigde tot het expliciet maken van de keuze tussen subjectief gewaardeerde uitgangspunten. Het is een dynamisch model dat, net zoals de Forrester-modellen, bestaat uit 1e-orde differentievergelijkingen. Het beschrijft de relaties tussen 26 regio's van de wereld en geeft voor elke regio o.a. uitkomsten over bevolking en productie (calorieën, dierlijke proteïnen, aardolie, steenkool, kredieten en zes soorten industriële producten).

Het model plaatst de „beslissers” voor de keuze uit een aantal verschillende politieke strategieën, die als redelijke opties worden gezien. Eén strategie gaat ervan uit dat olie op de open markt wordt gekocht door het rijkste gebied ter bevrediging van diens importbehoeften, waarna het gebied dat dan volgt in inkomen per hoofd zijn inkompen doet, enz. Daarentegen is een andere strategie zó geformuleerd, dat ook de arme gebieden ten minste voor een deel in hun oliebehoeften kunnen voorzien. De resultaten van zulke simulaties worden met elkaar vergeleken. Het contrast is schrijnend. Het is de overtuiging van Kile dat het expliciet maken van zo'n schrijnend contrast ertoe zal bijdragen dat de eerste strategie politiek-ethisch onaanvaardbaar wordt. Daarbij bepleit hij dat het opnemen van onjuiste waarde-opvattingen in zo'n model de kans op verbetering vergroot.

Interessant waren ook zijn beschouwingen over het waarde-oordeel dat be-

sloten ligt in het verdisconteren of afschrijven van de toekomst. Tegenover de bekende antithese: „de ontwikkelingslanden zijn tóch niet te helpen” en „koste wat het koste, álles moet worden gedaan t.b.v. de ontwikkelingslanden”, stelde hij het begrip „trage”, wij zouden zeggen: rangschikking in drie klassen, zoals verplegers op een slagveld doen, als ze hope-loos-gewonden een laatste dosis morfine geven, en licht gewonden in staat stellen zich zelf te helpen, ten einde zo veel mogelijk aandacht te kunnen geven aan diegenen die waarschijnlijk met hulp gebaat zijn.

Een serieuze poging om naast het bruto nationaal produkt per hoofd een andere welvaarts- of welzijnsindex te introduceren, werd beschreven in het voortgangsrapport *The satisfaction of basic needs index (SBNI)* (zie conferentiebijdrage no. 10a). Hierin beschrijft een voormalige medewerker van de Mesarovic-Pestel-groep de werkzaamheden van het Centre for Technology and Administration of the American University, Washington DC. Behoeften en prestaties van een land worden met elkaar vergeleken op het terrein van voeding, medische voorzieningen, werkgelegenheid en huisvesting. Twintig naties heeft men in de studie opgenomen ten einde zowel regionale verschillen als verschillen in economische ontwikkeling en economische orde in de beschouwingen te kunnen betrekken. Het databestand zal worden uitgebreid tot meer dan honderd landen. Voor ieder der vier categorieën heeft men een index gemaakt die bestaat uit het quotiënt van de produktie en de behoefte; de SBNI van een land is in wezen het rekenkundige gemiddelde van deze vier quotiënten. De verzamelde resultaten worden gerapporteerd over perioden van vijf jaar van 1950 tot 1975. Ook deze studie leidt tot de conclusie dat de grote ongelijkheden, die onze wereld kenmerken, toenemen in plaats van afnemen. De auteurs hopen met hun werk niet alleen de studies op het gebied van welzijnsindices te bevorderen, maar vooral ook om in een wijde kring een groeiend bewustzijn bij het publiek teweeg te brengen.

Enkele algemene beschouwingen

Deze vijfde in de reeks conferenties over wereldmodellen onderscheidde zich in meerdere opzichten duidelijk van haar voorgangers, uiteraard vooral dank zij de grotere deelname van econometristen die zich waagden aan exploraties op een termijn van 5 à 15 jaar. Er was

duidelijk meer statistische deskundigheid aanwezig en statistische gegevens speelden een meer centrale rol. Dit ging gepaard met een wat minder sterke neiging tot causale interpretatie of tot diepgaande uitweidingen over de doelstellingen, met als gevolg dat „black box”-denkwijzen meer naar voren kwamen en dat het gepresenteerde soms meer deed denken aan „data base”-technieken dan aan wereldmodellen. Het VN-model is daar een voorbeeld van en kan een zeer geschikt type gereedschap zijn om de consequenties van allerlei denkbare scenario's te onderzoeken. Wellicht geldt tevens dat een scherpe omschrijving van de doelstellingen van een model minder noodzakelijk is naarmate het minder gedragsvergelijkingen bevat en meer tot „data” beperkt blijft.

Enkele traditionele tegenstellingen m.b.t. modellen zijn zich aan het oplossen. Zo wordt het meer en meer gebruikelijk dat een model uit zowel *statistische* als *causale* delen wordt opgebouwd, en zo wordt de antithese tussen *beschrijvende* en *normatieve* modellen verdrongen door de vraag in hoeverre een model zich leent tot *beleidsstudies*. Aan de vraag hoe modelstudies bruikbaar kunnen worden gemaakt voor beleidsbeslissingen werd overigens slechts terloops aandacht geschonken. Dit is vooral een zwak punt omdat de meeste studies niet voortvloeiën uit concrete beleidsvraagstukken en daardoor zelden concrete beleidsrelevante uitkomsten leveren. Voor ingewikkelde modellen komt hier nog bij dat ze ondoorzichtig zijn voor de beslisser en hem een duizelingwekkend aantal keuzemogelijkheden bieden. Dit kan ertoe leiden dat hij óf de modelresultaten negeert, of dat hij er juist teveel op gaat vertrouwen, óf dat hij ze consulteert — zoals vroeger de hofastroloog — ten einde er die uitspraken aan te ontlenuen die stroken met zijn voorkeur. Maar, zoals Roberts opmerkt, misschien zijn waarschuwingen die modellen geven niet voldoende en moeten er eerst kleinere of grotere katalytische catastrofes plaatsvinden, zoals in het geval van de milieuverontreiniging.

Dit brengt ons bij de laatste twee kanttekeningen naar aanleiding van deze conferentie. De eerste is dat naar de mening van een groeiend aantal mensen steeds duidelijker wordt dat de belangrijkste begrenzings niet economisch, technisch en agrarisch van aard zijn, maar *institutioneel*, d.w.z. bepaald door bestaande organisatievormen, gedragspatronen, enz. De tweede en laatste is

dat de toekomst op lange termijn a.h.w. per definitie meer wordt bepaald door relatief plotselinge gebeurtenissen dan door een „verrassingsvrije” voortzetting van de processen die nu aan de gang zijn. Wie de verre toekomst wil verkennen, zou zich dus vooral moeten verdiepen in de institutionele consequenties van „onvoorziene” gebeurtenissen.

De auteurs spreken hun dank uit aan de Stichting IIASA-Nederland, die hen in staat stelde de conferentie te bezoeken.

J.A. Hartog
O. Rademaker

Conferentiebijdragen

- 1) P. A. Petri, An introduction to the structure and application of the United Nations world model.
- 2) S.M. Menshikov, Using the global input-output model for long-terms projections.
- 3) A. G. Granberg, A. G. Rubinstein, On modification of the world economy model: optimization and equilibrium.
- 4) D. Nyhys, C. Almon, The INFORUM international system of input-output models and bilateral trade flows.
- 5) Y. Kaya, A. Onishi, Introduction to project FUGI.
- 6) A. Onishi, Global macro-economic model.
- 7) Y. Kaya, H. Ishitani, M. Ishikawa, Global input-output model.
- 8) Y. Suzuki, K. Shoji, Global metallic resources model.
- 9) E. Massini, Global models are changing.
- 10) Klovov, Pirogov, Tsyglicchko, Input-output modelling in the USSR (geen preprint uitgegeven).
- 10a) J. M. Richardson, E. Forgette, The satisfaction of basic needs index (SBNI).
- 11) A. Bottomley et al., A fifty-one sector world input-output model.
- 12) R. Codoni, B. Saugi, The use of input-output techniques in a energy oriented model: preliminary empirical findings.
- 13) P.C. Roberts, Adaptive mechanisms in global models.
- 14) F. Kile, A. Rabehl, A value-driven, regionalized world model.
- 15) A. Dabkowski, Problems in modelling of macro-economic growth rates in information systems for general planning in Poland.
- 16) S. Dickhoven, Software-supported modelling activities of the 2nd generation.
- 17) W. Mende, M. Peschel, Problems of fuzzy modelling, control and forecasting of time series and some aspects of systems evolution.
- 18) W.S. Page, The process dictionary. An application of a systems approach to production function theory.
- 19) V. Ginsburgh, J. Waelbroeck, The impact of tariff policies on world trade welfare: some results from a general equilibrium model of the world economy.
- 20) J. Millendorfer, C. Gaspari, Sectoral production functions.
- 21) H. Bossel, E. Gruber, K.F. Miller-Reissmann, The simulation of social actors: information processing orientation, deduction processes and goal change.
- 22) O. Rademaker, On the methodology of global modelling.

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

Geneesmiddelenvoorziening

Toen ik bij het hoofdartikel in uw blad van 14 september bovengenoemd opschrift zag, verwachtte ik een economisch doordacht en statistisch verantwoord overzicht te vinden. Het bleek echter een „uittreksel” uit het cahier van de Wiarda Beckman Stichting *Winst op Recept* te zijn. Het WBS-cahier moet echter een politiek doel, de nationalisatie van de farmaceutische industrie (FI) en zo mogelijk de uiteindelijke nationalisatie van de gehele gezondheidszorg, dienen. Uw lezers hebben evenwel recht op feiten, om afhankelijk van hun wens, hoe de toekomst eruit zal zien, te kunnen kiezen. Daarom deze opmerkingen van iemand die bijna 40 jaar insider is.

Dat de vrijheid van de FI zou leiden tot een onverantwoord particulier gebruik, wordt door niets gestaafd: de FI is sinds haar ontstaan vrij en het gebruik van zelfmedicatiegeneesmiddelen neemt eerder af dan toe, ondanks het toenemen van het aantal ouderen, die meer geneesmiddelen nodig hebben dan jongeren. Het gebruik van alle andere geneesmiddelen wordt bepaald door de arts, zowel bij een vrije als bij een onvrije FI. Overigens, dat gebruik heeft in de westerse wereld een tendens tot stagneren.

Het is onjuist, dat de Nederlandse bevolking in 1975 f. 1,4 mrd. aan geneesmiddelen uitgaf. Juist is, dat het door Nefarma ten dele geschatte bedrag ad f. 2,173 mrd. voor 1975 voor „geneesmiddelenkosten” mede omvat medische hulpmiddelen, verbandstoffen, distributie en BTW (4% voor geneesmiddelen op recept en 16% — nu 18% — voor vrij verkrijgbare). Als we dit van het bedrag aftrekken blijft er voor geneesmiddelen sec f. 0,618 mrd. over ofwel 3,4% van de totale kosten voor gezondheidszorg. En dit bedrag moet dan gezien worden naast de f. 9,477 mrd. (= 52,7%) voor de kosten van verpleging in ziekenhuizen, verpleegthuizen en zwakzinnigeninrichtingen.

Het is onjuist dat er vele geneesmiddelen op de markt zouden zijn waarvan de effectiviteit gering of nihil is. Sinds 1963 worden alle geneesmiddelen op de

Nederlandse markt pas na een zeer streng onderzoek door de overheid, en alleen als de effectiviteit bewezen is, toegelaten. Vrijwel alle geneesmiddelen kunnen bijwerkingen hebben en deze zijn bij de verstrekkers ervan bekend. Deze houden er rekening mee als een „calculated risk” waarvan de Engelse hoogleraar Miller in zijn boek *Medicine and society* (Oxford University Press, 1973) zegt: „They can reasonably be regarded as not much more than an inconvenient nuisance”.

Dat er vele mensen aan het gebruik van geneesmiddelen zouden overlijden, is slechts zeer gedeeltelijk waar. Uit het artikel van Poster en Jick in *JAMA* van 28 februari 1977 blijkt dat bij minder dan een promille van het aantal overledenen geneesmiddelen mogelijk ook een rol hebben gespeeld. Maar daarbij zijn dan ook die gevallen, die zonder geneesmiddelen reeds jaren eerder aan hun kwaal zouden zijn overleden, zelfmoorden en onjuist gebruik; waarschijnlijk ook druggebruikers en alcoholisten.

In uw artikel wordt voorts medegedeeld: „Hoewel volgens medici de samenleving met ca. 200 preparaten kan volstaan, zijn er meer dan 20.000 in omloop”. De feiten zijn echter als volgt. Dat getal 200 is gebaseerd op een uitspraak van een functionaris van de Wereldgezondheidsorganisatie, dat 200 geneesmiddelen ongeveer het minimum is voor de inrichting van een hulppost in een tropisch ontwikkelingsland. Bovendien zijn er in Nederland slechts 3.400 geneesmiddelen verkrijgbaar, waarvan ca. 825 andere toedieningsvormen van diverse geneesmiddelen (tabletten, injecties, zalven enz.) zijn en ca. 775 zelfmedicatiegeneesmiddelen, zodat de arts voor zijn receptuur kan kiezen uit ca. 1.500 preparaten.

Het zou ideaal zijn, indien ook alle zeldzaam voorkomende ziekten medicamenteus zouden kunnen worden behandeld, maar er zijn ook nog veel vaak voorkomende ziekten waartegen nog geen afdoend geneesmiddel is gevonden. Het is m.i. normaal te proberen eerst het grote lek te dichten. Medica-

menten moeten betaalbaar zijn, willen ze nut hebben, zo mogelijk ook voor arme landen. Maar dat geldt voor honderden zaken. Overigens zijn er voor de meeste tropische ziekten wel degelijk medicamenten en wordt er ook naar nieuwe gezocht. Maar de levensomstandigheden, andere opvattingen, bijgeloof, medicijnmannen enz. zijn er mede verantwoordelijk voor dat die ziekten nog veel voorkomen, niet in het minst door herbesmetting.

Wat de winst in de FI betreft, zonder deze winst zou op de kosten van de gezondheidszorg in Nederland slechts 0,4% kunnen worden bespaard en wat zouden we dan aan moeten met de uitspraak van een van de voormannen van de vakverenigingen in de VS, Samuel Gompers: „Het grootste misdrijf dat een onderneming kan begaan, is geen winst te maken”.

En bij dit alles is dan nog geen rekening gehouden met het feit dat geneesmiddelen maar zeer ten dele een kostenfactor zijn. In vele gevallen is juist het besparingseffect zeer groot: verkorting van verpleegduur, het vervallen van de noodzaak tot operaties, het langer en beter in staat stellen tot het verrichten van arbeid enz., aldus *Het Financieele Dagblad* van 10 februari 1977, de beschouwingen van de Algemene Bank Nederland citerend.

H. G. Snijders

Naschrift

Door vooroordelen verblind, doet de pharma consultant Drs. Snijders mij verwijten, die hij beter tot de auteurs van het WBS-rapport had kunnen richten. Mijn artikel over de geneesmiddelenvoorziening is geen „uittreksel” van dit rapport. Ik poogde, met op de achtergrond Lord Robbins' motto: „Economics is neutral between ends” enkele opmerkingen te maken over de ethiek van de geneesmiddelenvoorziening waartoe dit rapport mij voldoende informatie verschaft. Het grootste deel van het rapport kwam daarom niet ter sprake omdat dit buiten mijn vakgebied ligt. Uit het ingezonden stuk blijkt dat de heer Snijders juist op dit deel de nadruk legt. Bovendien is hij kennelijk van mening dat ik het rapport om louter politieke redenen had moeten afkraken. *ESB* leent zich daartoe niet; ik heb mij daarom noch waarderend, noch afkeurend over de doelstellingen van het rapport uitgelaten. Overigens komt in de aanbevelingen van het rapport niet de door de heer Snijders genoemde nationalisatie van farmaceutische industrie en gezondheidszorg voor 1). Wat dit betreft

1) Nationalisatie wordt wel voor de groot-handel bepleit.

is het rapport nogal mild en conformeert het zich aan de politiek van de overige westerse landen.

Mijn artikel was dus een ethisch commentaar. In feite verwierp ik Lord Robbins' motto, dat voor de farmaceutische industrie nog geldig is. M.i. is winst slechts acceptabel in de farmaceutische industrie als zij nodig is om maatschappelijke doeleinden te dienen. De gezondheid van de mens is mij te lief om zonder meer het winststreven toe te juichen. Helaas hielp het WBS-rapport mij niet om dit motto volledig te verwerpen, omdat het nauwelijks inging op economische aspecten. Zo zou ik graag hebben gezien dat het een soort van kosten-batenanalyse had gegeven, waarbij ook aandacht zou zijn besteed aan het feit dat de farmaceutische industrie zorgt voor nuttige produkten, werkgelegenheid en economische groei. Ik voegde daaraan toe als slotzin: „Pas dan wordt duidelijk wat de consequenties zijn van het credo 'economics is neutral between ends' met betrekking tot de farmaceutische industrie”.

Het is jammer dat ik het bovenstaande, althans voor de heer Snijders, onvoldoende in mijn artikel heb duidelijk gemaakt. Was mijn betoog duidelijk overgekomen, dan had een discussie over het gebruik van verkeerd statistisch materiaal kunnen worden voorkomen.

Ik heb geen zin om uit te zoeken of de cijfers in het WBS-rapport correct zijn, omdat zij eigenlijk voor mijn betoog niet zo relevant zijn en slechts ter illustratie dienden. Ik acht het niet onmogelijk dat zowel de cijfers van het rapport als die van de heer Snijders juist zijn, omdat ze de geneesmiddelen verschillend definiëren. Het heeft verder weinig zin in een niet-statistisch betoog de cijfers voor allerlei factoren te corrigeren en aan andere cijfers te relateren. Ik kan de heer Snijders' betoog onderbouwen door de kosten van de geneesmiddelen te relateren aan het nationaal inkomen en afbreken door ze te relateren aan het verplegend personeel dat de middelen toedient.

Tot slot nog twee opmerkingen n.a.v. specifieke fragmenten in het ingezonden stuk.

1. Twee alinea's in het ingezonden stuk wekken de indruk dat de heer Snijders het WBS-rapport niet (volledig) heeft gelezen. Ten eerste de alinea waarin staat dat de overheid alle geneesmiddelen pas na zeer streng onderzoek op de markt toelaat en ten tweede de alinea waarin staat dat de bijwerkingen van geneesmiddelen bij de verstrekkers ervan bekend zijn. Deze twee zaken worden uitvoerig in het rapport behandeld. De auteurs van dit rapport zijn weinig gelukkig met de effecten

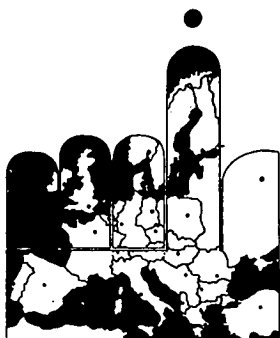
van het overheidsonderzoek, en constateren dat de bijwerkingen veelal bekend zijn, maar dat daarmee vaak onvolgende rekening wordt gehouden.

2. Als ik naar een drogist ga om een middel tegen hoofdpijn is het mogelijk dat de toonbank vol komt te liggen met min of meer gelijksoortige middelen van verschillend merk, die volgens mijn huisarts allemaal even slecht zijn. Reeds hieruit blijkt dat het aantal middelen te groot is en de effectiviteit ervan te beperkt. Ik begrijp niet dat als in een ontwikkelingsland het aantal middelen minimaal 200 behoort te zijn, de rijke landen — waar de mensen toch gezonder zijn — behoefte hebben aan een veelvoud van dit aantal. Bovendien ontkent de heer Snijders niet dat de farmaceutische research vnl. gericht is op imitatieve en combinatiepreparaten. De opmerking dat andere levensomstandigheden in ontwikkelingslanden (opvattingen, bijgeloof en medicijnmannen) mede verantwoordelijk zijn voor het bestaan van veel ziekten vind ik ongepast. Immers, ook de ziekten in rijke landen zijn voor een groot deel het gevolg van geaccepteerde ongezonde levensomstandigheden. Sigaretten en auto's zijn misschien wel erger dan medicijnmannen.

L. H.

Vacatures

Funcctie:	Bij:	Blz.:	Funcctie:	Bij:	Blz.:
<i>ESB van 2 november</i>					
Sociaal-economisch medewerker (mnl./vrl.)	Provinciale Planologische Dienst voor Zuid-Holland	II	Medewerker automatisering en informatica (mnl./vrl.)	Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne	III
Research-medewerkers	CBS	1086	Topdeskundige onroerend goed	Van der Torn & Buningh, Utrecht	IV
Directeur	Stichting Centrale Woningzorg Amersfoort	1093	<i>ESB van 23 november</i>		
Sous-chef van de afdeling organisatie	Agrarische Sociale Fondsen, 's-Gravenhage	1094	Econoom (Planning en coördinatie)	Onderafdeling provinciale financiën van de 3e afd. van de Provinciale Griffie te Leeuwarden	1156
Economisch medewerker in algemene dienst	Kamer van Koophandel Maastricht	1094	Beleggingsanalist	ABN Bank, Amsterdam	1176
Academicus (ec.dr.s. of mr. in de rechten)	De Nederlandsche Bank NV, afdeling Buitenland	1095	Medewerk(st)er	Gemeente Arnhem, bureau financiële planning	1176
Ervaren organisatieadviseur	Bureau Van Spaendonck, Tilburg	1095	Bedrijfsconoom met financiële specialisatie of een accountant (Drs.)	Research Instituut voor Bedrijfswetenschappen RVB te Delft	IV
Econometrist	ABN Bank	1096	Stafmedewerker herverzekeringen	Centraal Beheer te Apeldoorn	III
Jonge registeraccountants	Moret en Limperg	1096	Medewerkers (mnl./vrl.)	Centraal Bureau voor de Statistiek, Hoofdafdeling Nationale Rekeningen	II
Chef financieel-economische zaken	Openbare Nutsbedrijven Gemeente Nijmegen	III			
<i>ESB van 16 november</i>					
Adjunct-redacteur-secretaris	Economisch Statistische Berichten	1126			

Engelse opvattingen over Europa

PROF. MR. H. H. MAAS

De geschiedenis van het streven naar Europese eenwording levert het bewijs van een voortdurend tweeslachtige houding van het Verenigd Koninkrijk daartegenover. In 1946 riep Churchill uit: „We must build a kind of United States of Europe” 1) en toen in het jaar daarop het, thans vrijwel vergeten, Brits-Franse vriendschapsverdrag van Duinkerken werd gesloten, zag Duff Cooper, toen Brits ambassadeur in Parijs, daarin een element dat zich geleidelijk zou kunnen ontwikkelen tot een federatie van „the combined empires of Britain, France, Holland, Belgium, Portugal and Italy” 2). Maar in 1950 sprak Sir Stafford Cripps andere klare taal: „Britain rejects any idea of a supranational authority, and favours voluntary, intergovernmental co-operation” 3). Volgens Clement Attlee was de, door Monnet en Schuman, voorgestelde Hoge Autoriteit „an irresponsible body appointed by no one and responsible to no one” 4). En Churchill die hem enige maanden later als prime minister opvolgde, dacht er in feite niet anders over.

Hoewel er sindsdien in de wereld, ook voor Engeland, wel het een en ander veranderd is — het British Empire is voltooid verleden tijd en de Commonwealth is meer symbool dan werkelijkheid — en hoewel het Verenigd Koninkrijk thans bijna vijf jaar deel uitmaakt van de Europese Gemeenschappen, doen beide, tegenstrijdige, gedachtenstromingen in het Engeland van vandaag nog even sterk opgeld. Ze leven, zij het niet in gelijke mate, in beide grote partijen en zullen dus in welke Britse regering dan ook tot uitdrukking blijven komen, zolang het Engelse kiesstelsel blijft wat het is: een districtenstelsel waarbij de eenvoudige — en niet de absolute — meerderheid beslist en waarin elk element van evenredige vertegenwoordiging ontbreekt. De liberalen, de enige partij die geen dubbelzinnige houding aanneemt, spelen diensvolgens geen rol. Ook in de huidige omstandigheden, waar hun steun voor het in het zadel blijven van Labour onontbeerlijk is, lijkt hun invloed op de

houding van de Britse regering in en tegenover de Gemeenschappen slechts marginaal te zijn.

Degenen die in de jaren zestig bij voortdoring hebben geijverd om Engeland als lid in de Gemeenschap op te nemen, hebben dat — en dat geldt in het bijzonder voor Nederland — vooral gedaan omdat zij het Verenigd Koninkrijk, wellicht meer dan de Engelsen zelf, als tot Europa behorend beschouwden. Daarnaast verwachtten zij van die toetreding drieërlei effect: Engeland zou een tegenwicht vormen tegen de Franse neiging tot hegemonie; Engeland zou een meer pragmatische geest in het gemeenschapsbeleid doen doordringen; Engeland zou het democratisch gehalte van de Gemeenschappen versterken. Heeft de realiteit aan die verwachtingen beantwoord?

Wat het eerste punt betreft: zeker wel. Men kan echter betwijfelen of de situatie er nu zoveel beter door is geworden. Het lijkt er meer op dat de Duivel door Beëlzebub is uitgedreven. De wijze waarop de vertegenwoordigers van de Engelse regering in het eerste halfjaar van 1977 het voorzitterschap van de Raad — in zijn verschillende samenstellingen — hebben vervuld, heeft blijk gegeven van de neiging dat voorzitterschap ten eigen bate aan te wenden in een mate als in de voorafgaande twintig jaar door geen van de lidstaten is vertoond; ook niet door Frankrijk dat zijn eigen belangen tenminste nog altijd als gemeenschapsbelangen wilde — en ook bleek te kunnen — presenteren. Men kan de Franse methoden voor een belangrijk deel als huichelachtig hebben beschouwd, maar ook die huichelarij heeft een functie in het verder brengen van de Europese eenwording 5); ze verdient de voorkeur boven het onverbloemd koesteren van het nationale eigenbelang.

Wat de pragmatische geest betreft, daarvan is minder terechtgekomen. Men krijgt niet de indruk dat de werkwijze van de Commissie en haar bureaucratie wezenlijk door de toevloed van Engelse leden en ambtenaren is verbeterd. Ook uit Engelse pennen blijken lange en wollige stukken te vloeien. In de

Raad en het Comité van permanente vertegenwoordigers is het al niet anders; ook daar laat een radicale verbetering van methodes en procedures op zich wachten. Het Engelse voorzitterschap heeft nu niet direct uitgeblonken door inventieve compromis-oplossingen die vastgelopen discussies vlot konden helpen.

En dan de versterking van het democratisch gehalte? Ook daarover kan men weinig verheugd zijn. Zoals bekend heeft Labour aanvankelijk geweigerd aan de werkzaamheden van het Europese parlement deel te nemen. Het vooruitzicht van de Europese verkiezingen heeft de Labour parliamentary party er niet toe kunnen bewegen haar terughoudendheid te overwinnen en reeds vóór het referendum van 5 juni 1975 aan de beraadslagingen over het ontwerp in „de Vergadering” te komen deelnemen. Wel hebben de conservatieve en liberale vertegenwoordigers van Westminster sinds 1973 aan de werkzaamheden in Straatsburg en elders een zeer actief aandeel gehad, maar ook zij hebben geleden onder het tegenwoordige systeem, dat een z.g. dubbel mandaat 6) (lid zijn van het Europese én het nationale parlement) inhoudt, waarbij „een lid van het Lagerhuis, als hij zijn Europese plichten serieus opvat, er rekening mee moet houden dat hij een zenuwinstorting krijgt, of dat zijn gezin eraan gaat, of dat hij zijn zetel verliest, of misschien wel alle drie” 7). Tot een

1) P. van de Meersche, *De Europese integratie 1945-1970*, Antwerpen, 1971, blz. 323.

2) Duff Cooper, *Old men forget*, Londen, 1957, blz. 346.

3) E. N. van Kleffens, in *Vier maal Europa*, Alphen aan den Rijn, 1960, blz. 47.

4) Van der Meersche, t.a.p., blz. 122.

5) Vgl. J. L. Heldring, *NRC Handelsblad*, 19 november 1977.

6) Beter dubbel lidmaatschap te noemen; vgl. Broeksz in het Europese parlement 14 januari 1975, te vinden in *Rechtstreekse algemene verkiezingen voor het Europees parlement*, uitgave van het Secretariaat, juli 1977, blz. 127.

7) Lord Gladwyn in het Europese parlement, t.a.p., blz. 112.

essentiële verbetering in het functioneren van het parlement, al was het maar vermindering van afwezigheid, hebben ook zij niet veel kunnen bijdragen.

Discussie in Engeland weer opgelaaid

De aanleiding tot bovenstaande opmerkingen is gelegen in het feit dat de discussie in Engeland, en met name in de Labour Party, de afgelopen maanden weer sterk is opgelaaid, niet alleen naar aanleiding van de voorstellen welke ter uitvoering van het Besluit van de Raad van de Europese Gemeenschappen betreffende de rechtstreekse algemene verkiezingen voor het Europese parlement moesten worden gedaan 8), maar ook met het oog op het congres van de Labour Party dat begin oktober jl. in Brighton zou plaatsvinden. Het National Executive Committee had daarvoor een Statement voorbereid 9), waarin vooral de nadruk wordt gelegd op twee punten: het EG-lidmaatschap vergroot Englands economische problemen en het beperkt de mogelijkheid om het programma van radicale socialistische verandering uit te voeren dat nodig is om Engeland weer op de been te helpen. Het slot van het Statement luidt:

„Our objective is to work towards the creation of a wider but much looser grouping of European States — one in which each country is able to realise its own economic and social objectives under the sovereignty of its own parliament. In such a Europe a Labour Britain would seek to work at all times in close co-operation with its European partners. Our priority, however, would be to work with the European Left — to create within Europe, the climate and conditions needed for the development of socialism in each of the member States. In this Statement, therefore, we not only reaffirm our opposition to any kind of *supernational* control: we put forward a number of constructive policies around which socialist forces in Europe can rally in a spirit of *international* co-operation and solidarity” 10).

Het belang van deze tekst moge de lengte van het citaat verontschuldigen. Het enige wat er *niet* in staat, is dat Engeland de EG zou moeten verlaten, maar voor het overige is deze slotclausule weinig minder dan een oorlogsverklaring tegen de grondslagen waarop de Europese Gemeenschappen zich hebben ontwikkeld, en een herbevestiging van de houding die de Labourregering in 1950 tegenover het Schumanplan innam. Dat het Europese parlement in deze opvatting veeleer een steen des aanstoots is dan een instelling waardoor het democratisch gehalte van de gemeenschap kan worden bevestigd, ligt in dezelfde lijn: niet de bevoegdheden van het parlement moeten worden uitgebreid, maar de Labourregering wordt aanbevolen ervoor te zorgen dat het Lagerhuis kan beslissen of enige wettelijke maatregel van de EG wel in het Ver-

enigd Koninkrijk toepasselijk zal zijn. Daartoe zou de European Communities Act moeten worden gewijzigd; daarin wordt immers de suprematie van de Europese wetgeving, onafhankelijk van tussenkomst van het Parlement, erkend.

Premier Callaghan heeft zonder twijfel begrepen dat dergelijke verklaringen zowel geschikt zouden zijn om de eenheid van Labour opnieuw in gevaar te brengen als om de andere lidstaten elk vertrouwen in de naleving door Engeland van zijn verdragsverplichtingen te ontnemen. Hij nam dan ook de pen op om, enige dagen voor het congres, in een persoonlijk schrijven aan de secretaris-generaal van de Labour Party het standpunt van de Britse regering uiteen te zetten 11). Men mag aannemen dat die brief in de eerste plaats voor intern gebruik moest dienen, en als zodanig is ze een meesterstuk dat zijn nut heeft bewezen: het congres schaarde zich in grote meerderheid achter de premier: deze verwerpt de gedachte van uittreding, maar bepleit een constructieve benadering door op hervormingen binnen de gemeenschap aan te sturen.

„Despite the written constitution of the European Community, it is an organic and evolving body, and it is our responsibility to work for reform of the Community's policies and the manner in which its institutions operate where this is necessary”,

zo heet het in de brief, en tegen het slot stelt Callaghan:

„Provided we are ready to fulfil the obligations of membership we have undertaken, for example, in the matter of direct elections, our general stance could bring no accusations of lack of co-operation”.

Hervormingsvoorstellen van Callaghan

Op zich zelf lijkt dit redelijk genoeg, maar het is daarnaast noodzakelijk te bezien, welke hervormingen de Britse regering dan wel voor ogen staan. Callaghan heeft in zijn brief zes punten aangeduid. Zij betreffen: 1. behoud van het gezag van de nationale regeringen en parlementen; 2. de democratische controle op gemeenschapszaken; 3. het nastreven van economische, regionale en industriële doeleinden; 4. hervorming van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek; 5. ontwikkeling van een gemeenschappelijke energiepolitiek, en 6. de uitbreiding van de gemeenschap. Wat wordt hier nu over gezegd? Het lijkt erop dat de premier op verschillende punten toch op zijn minst lippendienst bewijst aan de ideeën die in het Statement en het toelichtend rapport daarop naar voren zijn gebracht. Zo heet het: Het is ons beleid bij voortdurende rechten van de nationale regeringen en parlementen te handhaven; een uitbreiding van de bevoegdheden van het

Europees parlement wordt niet voorzien, en als dat toch zou moeten gebeuren, dan alleen met de unanieme instemming van de negen lidstaten en van, in ieder geval, het Engelse parlement. Bepleit wordt categorieën van gemeenschaps-wetgeving te omschrijven die in ieder geval meer onder „Parliamentary control” moeten worden gebracht. Blijkens de gebruikte hoofdletter gaat het hier zeker om de controle van Westminster 12). Overigens wordt ook gewezen op de noodzaak van grotere openheid bij communautaire procedures, „including the holding of some council debates in public” 13).

Wat punt 3 betreft, wordt gesteld dat men bij voortdurende op zijn hoede zal moeten zijn voor te veel inmenging van communautaire zijde in de nationale planning en bij het ingrijpen om eigen industriële en andere doeleinden te verwezenlijken. Er moet naar worden gestreefd het beleid van de gemeenschap zo te maken dat het de belangen van alle lidstaten dient en tegelijk „will be complementary to” het nationale Britse beleid op industrieel en economisch terrein.

Over punt 4: voor de landbouw moet in de gemeenschap een structureel vierjarenplan ontwikkeld worden om een substantiële vermindering van de overschotten tot stand te brengen en de prijzen te matigen tot een minimum-niveau, nodig voor efficiënte produktie, en tot voordeel van de consumenten; voorts: grotere invloed van de wereldprijzen, meer import op concurrerende basis uit derde landen (speciaal ontwikkelingslanden), en enige verantwoordelijkheid van de nationale regeringen voor het inkomensniveau van inefficiënte bedrijven.

8) Daarover D. Allen en R. Morgan, Rechtstreekse verkiezingen voor het Europees parlement: het Britse dilemma, *Internationale Spectator*, XXXI-8, augustus 1977, blz. 489-505.

9) *The EEC and Britain, a socialist perspective*, The Labour Party, oktober, 1977.

10) T.a.p., blz. 8.

11) De tekst is gepubliceerd door *Agence Europe Documents*, no. 966, 5 oktober 1977.

12) Een opmerkelijke parallel hiermee is te vinden in de Europese paragraaf van het programmatische deel van het regeerakkoord PvdA-CDA-D'66, zie *Ned. Staatscourant*, 1977, no. 186. Weliswaar wordt daarin gezegd dat het beleid gericht zou zijn op versterking en verdieping van de Europese Gemeenschap en „waar overdracht van nationale bevoegdheden kan bijdragen tot verwezenlijking van deze doelstellingen, wordt deze nagestreefd”, maar ook: „De overdracht dient te berusten op een voortdurende afweging en aanvaarding door de Staten-Generaal”. Zie ook noot 16.

13) De huidige voorzitter van de Raad, de Belg Simonet, werd over deze gedachte aan de tand gevoeld in het Europees parlement. Hij antwoordde dat de heer Callaghan daarmee eerst in eigen huis maar eens een proef moest nemen!

Punt 5: er zijn een aantal wegen waarlangs een gemeenschappelijke energiepolitiek „to our joint advantage” kan worden ontwikkeld. Het zal daarbij nodig zijn, de Britse energiebelangen krachtig te verdedigen met inachtneming van Europa's tekort aan brandstoffen.

Ad 6. De uitbreiding van de gemeenschap met Griekenland, Portugal en Spanje wordt krachtig ondersteund, om wille van de verdediging van de democratie in die landen. Daaraan wordt toegevoegd dat een gemeenschap van twaalf landen veel minder gevaar zal lopen „an over-centralised, over-bureaucratised, over-harmonised Community” te worden.

Er is thans geen gelegenheid, bij al deze punten kanttekeningen te maken. Het leek echter belangrijk genoeg ze te vermelden, want ze zullen stuk voor stuk en binnen korte tijd — zeker de punten 4 en 6 — aan de orde komen. Beide zullen dwingen tot bezinning op wat de Negen met de Gemeenschap willen.

Uitbreiding gemeenschap

Dat geldt vooral de toetredingsproblematiek. Callaghan heeft de termen van het Statement „to work towards the

Mededeling

Gastcolleges Prof. Camilo Dagum

Op 12 en 13 december a.s. zal Prof. Camilo Dagum van de Universiteit van Ottawa, Canada, een tweetal gastcolleges verzorgen aan de Rijksuniversiteit Groningen:

- maandag 12 december, 15.00 uur, W.S.N.-gebouw Paddepoel, zaal 741, Rijksuniversiteit Groningen, over het onderwerp: „Measuring the inequality between income distributions”;
- dinsdag 13 december, 15.00 uur, W.S.N.-gebouw Paddepoel, zaal 741, Rijksuniversiteit Groningen, over het onderwerp: „Ideology and methodology of research in economics”.

Het tweede college heeft een algemeen karakter, terwijl het eerste nogal econometrisch van aard zal zijn.

Inlichtingen en papers: C. Bartels, W.S.N.-gebouw Paddepoel, kamer 559, Rijksuniversiteit Groningen, postbus 800, Groningen.

Blijf bij
lees *ESB*

creation of a wider but much looser grouping of European states” noch tot de zijne gemaakt, noch uitdrukkelijk verworpen. Sommige van zijn suggesties, en met name die onder 6 zouden aanleiding kunnen geven tot de gedachte dat ook hij, d.w.z. de Britse regering, daarvan niet afkerig zou zijn.

De vraag of voor de Engelse ideeën over Europa in de andere lidstaten en hun regeringen veel steun te verwachten is, laat zich moeilijk beantwoorden. In de eerste informele samenkomst van de ministers van Buitenlandse Zaken na het Brighton-congres is, als men de berichten moet geloven, minister Owen door zijn collega's, onder aanvoering van die uit de Bondsrepubliek zeer kritisch toegesproken. Maar het uur der waarheid is nog lang niet aangebroken. Dat komt eerst als in ernst over de toetreding van de drie Middellandse-zee-landen zal worden onderhandeld. Die toetreding zal de „rijke” lidstaten confronteren met problemen van ontwikkelingslanden *binnen* de gemeenschap, met de noodzaak die landen ontwikkelingsruimte te geven en het economisch beleid van de gemeenschap op het gebied van de landbouw, industrie en regionale politiek daarop in te stellen. Het antwoord op die uitdaging zal de zin van de uitbreiding van de gemeenschap bepalen 14). Zou een „much looser grouping of European states”, een verwaterde gemeenschap à la Labour, in staat zijn inderdaad die wezenlijke bijdrage tot versterking van de prille democratische regimes van de kandidaat-leden te bieden waarop zij hopen en die hun door ze toe te laten in het vooruitzicht wordt gesteld?

Labour tegenover andere socialistische partijen in Europa

Zou Labour steun voor haar extreme ideeën misschien bij de andere socialistische partijen in de landen van de gemeenschap kunnen verwachten? Op het eerste gezicht lijkt ook dat niet erg waarschijnlijk. Het ontwerpprogramma voor de Europese verkiezingen dat door de Confederatie van die partijen is opgesteld en in februari a.s. zal moeten worden vastgesteld, nadat het in de nationale partijen is besproken, ademt in ieder geval een andere geest. Dit ontwerp 15) is echter zonder medewerking van Labour tot stand gekomen, en men zal moeten afwachten hoeveel water in de Europese wijn de zusterpartijen bereid zullen zijn te doen om een breuk met Labour te voorkomen. In dit verband is het opmerkelijk dat blijkens de amendementen welke het partijbestuur van de PvdA aan de afdelingen aanvankelijk heeft voorgelegd, ook in deze partij gedachten leven die niet zo ver van die van de bekende „anti-marketeers” als Benn, Foot en Shore verwijderd zijn.

Zo werd bijvoorbeeld voorgesteld het begrip „Europese integratie” systematisch te vervangen door „Europese samenwerking”, werd voorgesteld uitdrukkelijk te stipuleren, dat niet alleen voor de overdracht van taken, maar ook voor de uitbreiding van bevoegdheden van de lidstaten aan de gemeenschap de uitdrukkelijke instemming van de nationale parlementen moet zijn verworven 16), en dat de overdracht van taken en de uitbreiding van bevoegdheden zodanig dient plaats te vinden dat zij niet slechts de verwezenlijking van een democratisch-socialistisch programma op nationaal niveau „niet in de weg staan” (zoals het programma luidt), maar dat die verwezenlijking „niet kan worden tegengegaan”, — een duidelijke verscherping van de formule. Elementen van dezelfde strekking — onderschikking van Europees aan nationaal beleid, en de opvatting dat verdere ontwikkeling van de gemeenschappen slechts aanvaardbaar is als die bijdraagt tot de verwezenlijking van de socialistische, d.w.z. PvdA-doelstellingen — waren trouwens al eerder waarneembaar 17). Ze zijn wel eens gekwalificeerd als een eng-Nederlandse variant op het befaamde „socialism stops at Dover” 18). Met dit laatste heeft Callaghan in zijn brief overigens wel een beetje de gek gestoken: „I suggest that we must avoid the political nationalism which would disregard the ideas and experience of other European Democratic Socialist Parties or would treat their experience as some inferior brand — not to be confused with the genuine British article”. Gelukkig is de discussie over die amendementen van het PvdA-bestuur nog niet geëindigd; anders zou men Labour van Nederlandse kant weinig alternatief te bieden hebben!

H. H. Maas

14) Zie hierover in het zeer belangwekkende nummer van *Europa Archiv*, 32 jrg., nr. 19, geheel gewijd aan de uitbreiding van de Gemeenschappen in zuidelijke richting, de bijdrage van E. Gazzo, blz. 691-700.

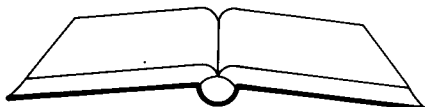
15) Zie *PK*, ledenblad van de PvdA, augustus 1977, blz. 29 e.v.

16) De terminologie die een scheiding maakt tussen overdracht van taken en uitbreiding van bevoegdheden is niet gelukkig. Beide kunnen met toepassing van artikel 235 EEG bij eenstemmig besluit van de Raad, op voorstel van de Commissie en na raadpleging van het Europees Parlement plaatsvinden. Ratificatie is daarvoor niet vereist. Alleen uitbreiding van de potentiële werkingsfeer van het Verdrag vereist verdragwijziging. Zie ook noot 12, waarbij dezelfde opmerking past.

17) Zie W. J. Veenstra, *De Partij van de Arbeid in Europa, Internationale Spectator*, XXXI-4, blz. 246 e.v.; vgl. A. P. Oele in hetzelfde blad, XXXI-8, blz. 521 e.v.

18) F. H. J. Andriessen, in *Nieuw Europa*, nr. 4, 1975, blz. 188.

Onderzoek-memoranda

Dit is de tweede aflevering in de serie onderzoek-memoranda. De bedoeling ervan is een overzicht te geven van recente publikaties die door economische faculteiten en instituten in eigen beheer zijn uitgebracht. Het kan ook voor anderen van belang zijn van het bestaan van deze publikaties op de hoogte te zijn en er eventueel kennis van te nemen. Daarom wordt tevens aangegeven waar deze publikaties kunnen worden besteld. Het eerste overzicht verscheen in ESB van 8 juni 1977.

Universiteit van Amsterdam, Faculteit der Economische Wetenschappen, Commissie voor de Wetenschapsbeoefening, Jodenbreestraat 23, Amsterdam, tel.: (020) 52 54 130, t.a.v. L. Spronkers.

A. J. Butter, *Primitive economists: Is that what we are?*, Research Memorandum no. 7702.

D. de Champeaux, *Solutions and their problems*, Research Memorandum no. 7703.

J. G. L. M. Willems, *Over incrementele concurrentiepotentie en feitelijk concurrentiegedrag van meerprodukt-ondernemingen*, Research Memorandum no. 7704.

P. Porsius, *Seasonality in interest rates in the Netherlands*, Research Memorandum no. 7705.

A. J. Grootenboer, *Twee oplosmethodieken voor een ruimtelijk consumentengedragmodel*, Research Memorandum no. 7706.

J. G. L. M. Willems, *Enkele micro-economische achtergronden van het mededingingsbeleid m.b.t. organisatorische concentratie van de horizontale soort*, Research Memorandum no. 7707.

Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Actuarial en Econometrie, Interfaculteitsgebouw Actuarial en Econometrie, Jodenbreestraat 23, Amsterdam, tel.: (020) 52 54 218.

J. G. de Gooyer, *A note on the decomposition of multivariate time-series processes into univariate processes*, Report AE 5/77.

H. J. Bierens, *Limit theorems for a class of non-linear autoregressive stochastic processes*, Report AE 6/77.

J. G. de Gooyer, *On the inverse of the autocovariance matrix for a general mixed autoregressive moving average process*, Report AE 7/77.

Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Bestuurskunde, afdeling Onderzoek, Jodenbreestraat 23, Amsterdam, tel.: (020) 52 54 101.

J. Kastelein, T. Attema, K. Blinde-man Krabbenbos, J. E. Klanderma, M.

J. Bellaar Spruyt, *Management in de rijksdienst. Een vergelijkende verkenning in 30 eenheden van de centrale overheid*.

Vrije Universiteit Amsterdam, Economische faculteit, De Boelelaan 1105, Postbus 7161, Amsterdam, t.a.v. P. Rietveld.

Peter Nijkamp, Piet Rietveld, *Impact analyses, spatial externalities and policy choices*, Research Memorandum no. 65.

Peter Nijkamp, *Environmental protection and spatial development patterns*, Research Memorandum no. 66.

Peter Nijkamp, *Operational methods in studying tourist and recreational behaviour*, Research Memorandum no. 67.

Drs. L. Trimp, *Enige methoden ter bepaling van de Gini-coëfficiënt uit gegroepeerde gegevens: een vergelijkend onderzoek*, Research Memorandum no. 68.

Peter Nijkamp, *New decision models for multiple goals*. Research Memorandum no. 69.

P. Nijkamp, P. Rietveld, *Conflicting social priorities and compromise social decisions*, Research Memorandum no. 70.

Peter Nijkamp, *Compromise choices in spatial interaction and regional planning models*, Research Memorandum no. 71.

Wouter van Veenendaal, Kees Verhage, *Recreatievoorkeuren, multidimensionaal geschaald*, Research Memorandum no. 72.

Rijksuniversiteit Groningen, Instituut voor economisch onderzoek, WSN-gebouw Paddepoel, postbus 800, Groningen, tel.: (050) 11 56 27 t.a.v. Mevr. Y. van Tuyl.

G. J. van Helden, m.m.v. H. B. Broekhuizen, *De prijsperceptie van het huishoudelijk elektriciteitsverbruik*, Onderzoek Memorandum no. 29.

L. Karsten, *Induktie en waarschijnlijkheid. Enkele kanttekeningen bij Keynes' Treatise on probability*, Onderzoek Memorandum no. 30.

J. A. H. Maks, *Consistency and consumer behaviour in the Netherlands*,

1921-1962, Onderzoek Memorandum no. 31.

C. P. A. Bartels, M. Booleman, W. H. Peters, *The composition of and association between regional unemployment series: An application of some time-series methods*, Onderzoek Memorandum no. 32.

J. Oosterhaven, J. van Loon, R. Hendriks, *Bedrijfsklasse-structuur en regionale loonverschillen: Een shift and share analyse voor COROP-gebieden voor 1970 en 1971*, Onderzoek Memorandum no. 33.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Centrum voor Bedrijfseconomisch Onderzoek, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3295, t.a.v. Mej. M. de Rooij.

J. Verhulp, *Prijsperceptie: een empirische benadering*, Rapport 7702/M.

J. Verhulp, *Een kwantitatieve benadering van (nuis)waardering d.m.v. additief konjunkt meten*, Discussienota 7703/A.

A. van der Zwan, *Advertising market structure and performance; a reinterpretation of empirical findings on the compatibility of advertising and competition*, Report 7704/M.

B. A. Bakker, *Exportmarketing en exportsamenwerking*, Rapport 7705/M.

J. H. J. P. Tettero, *Over investeringsgedrag, rendement en ondernemingsgedrag. Een voorstel voor de aanpak van onderzoek*, Discussienota 7706/A.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3400, t.a.v. C. J. van Opijnen.

K. A. Koekkoek, *The common fund: its capital needs and country contributions; some alternatives*, Discussion paper no. 35.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Fiscaal Economisch Instituut, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3267, t.a.v. W. J. Keller.

Wouter J. Keller, *The household expenditure system, some empirical results*, Discussion paper series 7701/P.

A. ten Cate, W. J. Keller, *Een efficiënte methode voor het vinden van een minimum van een functie van meerdere variabelen: een computer programma*, Discussion paper series 7702/P.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Instituut voor Economisch Onderzoek, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3494, t.a.v. J. Hartog.

Pieter Korteweg, *The economics of inflation and output fluctuations in the Netherlands, 1954-1975. A test of some implications of the dominant impulse-rational-expectations hypothesis*. Discussion paper serie 7701/M.

J. Theeuwes, *Family labour force par-*

icipation decisions. Discussion paper series 7702/G.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Econometrisch Instituut, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, tst. 3340, t.a.v. Mevr. Vinke.

E. de Leede en J. Koerts, *On the notion of probability: a survey*, Report 7704/ES.

B. Nooteboom, *A mathematical theory of store operation*, Report 7705/ES.

B. Nooteboom, *An analysis of efficien-*

cy in retailing, Report 7706/ES.

C. Dubbelman, *A note on Theil's device for choosing a Bliss base*, Report 7707/E.

W. H. Somermeyer, *A general market model of labour income distribution: an outline*, Report 7708/E.

T. Kloek en H. K. van Dijk, *Further results of efficient estimation of income distribution parameters*, Report 7709/E.

M. Hazewinkel, *Degenerating families of linear dynamical systems I*, Report 7711/M.

M. Hazewinkel, *Twisted Lubin-Tate*

formal group laws, ramified Witt vectors and (ramified) Artin-Hasse exponential mappings, Report 7712/M.

R. Jansen, *An efficient way in programming „Eaves” fixed point algorithm*, Report 7713/EM.

W. H. Somermeyer en J. van Daal, *An alternative derivation and a generalization of Nataf's theorem*, Report 7714/E.

R. Stroeker, *Application of non-linear programming to plane geometry*, Report 7715/M.

L. de Haan en G. Ridder, *Stochastic*

agglomeratie eindhoven

Het college van voorzitter en gedelegeerden roept sollicitanten op voor de functie van

HOOFD VAN DE AFDELING FINANCIEN EN ECONOMISCHE ZAKEN

De werkzaamheden van de afdeling bestaan hoofdzakelijk uit:

- a. **Voorbereiding en uitvoering van het financieel beleid**
Hieronder vallen het opstellen van de jaarbegroting en de meerjarenraming; de comptabiliteit; begeleiding van commissies; financieel-economische begeleiding projecten.
- b. **Overleg met Rijk, Provincie en gemeenten**
Problematiek ten aanzien van de financiële verhouding; uniformering gemeentelijke begrotingen; begeleiding ambtelijke werkgroepen.
- c. **Bedrijfsvestiging en werkgelegenheid**
Arbeidsmarktonderzoek; activiteiten ter bevordering van de werkgelegenheid; sociaal-economische beleidsplanning en -uitvoering; externe contacten met bestuursorganen en bedrijfsleven.
- d. **Grondbeleid**
Effectuering van een gecoördineerd grondbeleid.
- e. **Personeelszaken en organisatie**
Advisering met betrekking tot de interne organisatie; coördinatie van de ambtelijke dienstverlening door gemeentelijke functionarissen en rechtspositionele vraagstukken.

De te benoemen functionaris dient een financiële en bedrijfseconomische opleiding te hebben en te beschikken over een ruime ervaring in een leidinggevende en beleidsadviserende functie bij voorkeur bij de overheid.

Bezoldiging nader overeen te komen, waarbij de gedachten uitgaan naar de rangen administrateur/hoofdadministrateur

Informaties over de functie kunnen worden ingewonnen bij de heer J. K. M. Blersch, tel. 040-444010, toestel 156.

Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te richten aan de secretaris van de agglomeratie Eindhoven postbus 209. Gelieve in de linker-bovenhoek van de envelop te vermelden 'Hoofd F.E.Z.'.

compactness of sample extremes, Report 7716/S.

B. Nootboom, *Cross-section studies of efficiency in retailing, Part I: Individual grocers and butchers*, Report 7717/ES.

J. Telgen, *On redundancy in systems of linear inequalities*, Report 7718/O.

J. Telgen, *On R. W. Llewellyn's rules to identify redundant constraints; a detailed critique and some generalisations*, Report 7719/O.

J. Telgen, *Redundant and non-binding constraints in linear programming problems*, Report 7720/O.

D. S. Johnson, J. K. Lenstra en A. H. G. Rinnooy Kan, *The complexity of the network design problem*, Report 7721/MO.

B. L. Fox, J. K. Lenstra, A. H. G. Rinnooy Kan en L. E. Schrage, *Branching from the largest upperbound: folklore and facts*, Report 7722/O.

Erasmus Universiteit Rotterdam, Vakgroep Ruimtelijke Economie, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, t.st. 3540, t.a.v. L. Hordijk.

L. Hordijk, P. Nijkamp, *Estimation of spatio-temporal models*, Paper Regional Science Congress, Bastad, Zweden.

L. Hordijk, G. A. van der Knaap, *Problems in spatial aggregation*, Paper Regional Science Symposium, Groningen.

Nederlands Economisch Instituut, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam, tel.: (010) 14 55 11, t.st. 3765, t.a.v. P. Baan.

C. Vijverberg, L. van den Berg en L. H. Klaassen, *Elements of a theory of urban development*, Foundations of empirical economic research, 1977/1.

L. H. Klaassen, *Optimum use of transport networks*, Foundations of empirical economic research, 1977/2.

L. H. Klaassen, *Trends in retailing; a societal view*, Foundations of empirical economic research, 1977/3.

A. C. P. Verster, I. L. van Leeuwen en M. de Langen, *Effects of the location of a peripheral selfservice store*, Foundations of empirical economic research, 1977/5.

L. H. Klaassen, *Co-operation/competition between consultant and government*, Foundations of empirical economic research, 1977/7.

J. C. Chevailler, J. Paelinck, H. Smit en H. Stijnen, *Parameter-component models in spatial econometrics*, Foundations of empirical economic research, 1977/8.

Leo H. Klaassen, *Regional science; some Dutch experiences*, Foundations of empirical economic research, 1977/9.

Bas van Holst en Willem Molle, *Spatial association and interindustrial relations*, Foundations of empirical economic research, 1977/10.

Leo H. Klaassen, *Modèles de transport, ou „Comment se rendre la vie difficile“*, Foundations of empirical economic research, 1977/11.

L. H. Klaassen en J. H. P. Paelinck, *Long-run energypolicies in an economic setting*, Foundations of empirical economic research, 1977/12.

P. Mastenbroek en J. Paelinck, *On fuzzy spatial econometrics*, Foundations of empirical economic research, 1977/13.

Katholieke Hogeschool Tilburg, Faculteit der Economische Wetenschappen, Hogeschoollaan 225, Tilburg, tel.: (013) 66 91 11, t.a.v. A. C. Jansen.

Claus Weddepohl, *An equilibrium model with fixed labour time*, FEW 64.

Jean Frijns en Anton Hempenius, *Dynamic optimal factor demand under financial constraints*, FEW 65.

Interuniversitaire Interfaculteit Bedrijfskunde, Poortweg 6, Delft, tel.: (015) 56 92 54, t.st. 311, t.a.v. Mej. M. de Kovel.

J. J. van Duijn, *The long wave in economic life*, R/77/25.

J. J. van Duijn en P. N. Verpoorte, *Dating postwar business cycles in the Netherlands, 1948-1975*, R/77/26.

Rijksuniversiteit Leiden, Economisch Instituut, Hugo de Grootstraat 32, Leiden, t.a.v. F. van Winden.

Frans Rutten, *Extramurale specialistische hulp in de ziekenfondssector, een econometrische analyse van tarief I en II*, Rapport 77.01.

Arie Kapteyn, Floor van Herwaarden, Bernard van Praag, *Direct measurement of welfare functions: methods and results*, Rapport 77.02.

Theo Goedhart, Arie Kapteyn, *A welfare function of income and time*, Rapport 77.03.

Theo Goedhart, Arie Kapteyn, Bernard van Praag, *The poverty line in the European Community: first results of a pilot survey*, Rapport 77.04.

Arie Kapteyn, Jeanine Buyze, Tom Wansbeek, *Maximizing or satisficing? Empirical evidence*, Rapport 77.05.

Bernard van Praag, *Recent findings with respect to the individual welfare function of income applied to the measurement of income inequality*, Rapport 77.06.

Arie Kapteyn, Tom Wansbeek, *Auto-correlation in the linear model when observations are missing*, Rapport 77.07.

Jacques van der Gaag, Frans Rutten, *The use of physician services*, Rapport 77.08.

Tom Wansbeek, Arie Kapteyn, *The separation of individual variations and systematic change in the analysis of panel survey data*, Rapport 77.09.

Robert E. Wessels, *Analysis of some recent changes in the commercial banks' loan rate policies*, Rapport 77.10.

Floor van Herwaarden, Arie Kapteyn, Bernard van Praag, *Patterns of consu-*

mer interest, Rapport 77.11.

Prof. Dr. A. Kraal, L. J. Verhoeven, *The income bond: an undervalued financial instrument*, Rapport 77.12.

Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Economische Studiën, E. van Evenstraat 2 b, 3000 Leuven.

Karel Tevernier, *Krachlijnen voor een Belgisch stabilisatiebeleid*, Leuvense Economische Standpunten, 1977/3.

Paul de Grauwe, *Korporatisme en werkloosheid*, Leuvense Economische Standpunten, 1977/4.

Paul van Rompuy, *Enkele structurele aspecten van de crisis*, Leuvense Economische Standpunten, 1977/5.

Katholieke Universiteit Leuven, Dekenstraat 2, 3000 Leuven.

R. Vandenborre en M. Geeraerts, *Determination of optimal sample size and smoothing constraints in regression and exponential smoothing when relationships are imperfectly specified*, Onderzoeksrapport DTEW 7701.

R. Vandenborre, *Investment variability and market structure*, Onderzoeksrapport DTEW 7702.

G. van Herck, *Het marktwaardecriterium en het evenwicht van de producent als vrager van productiefactoren onder onzekerheid*, Onderzoeksrapport DTEW 7703.

L. Gheysens, *A risk-return analysis with respect to the international government bond market: an empirical study*, Onderzoeksrapport DTEW 7704.

P. Vanden Abeele, *Technische nota over COLLIN, een TSO-BASIC programma voor multicollineariteitsanalyse*, Onderzoeksrapport DTEW 7705.

M. Lambrecht, *On the multi-product dynamic lot size problem with fixed resources*, Onderzoeksrapport DTEW 7706.

R. Maes, *On the representation of program structures by decision tables: a critical assessment*, Onderzoeksrapport DTEW 7707.

R. de Bondt, *Innovative activity and barriers to entry*, Onderzoeksrapport DTEW 7708.

J. Ecker en W. Gochet, *A branch-and-bound method for reserved geometric programs using linear subproblems*, Onderzoeksrapport DTEW 7709.

F. Cole, W. Gochet en F. van Assche, *Computational results with a branch and bound method to solve reversed geometric programs*, Onderzoeksrapport DTEW 7710.

D. Koevoets, *A stochastic inventory model with semi-Markovian demand*, Onderzoeksrapport DTEW 7711.

R. Maes, *Beslissingstabellen en besluitvorming*, Bedrijfseconomische Verhandelingen DTEW 7701.

M. Lambrecht en M. Schildermans, *A comparison of heuristic lot sizing procedures for stochastic time-varying demand patterns*, Bedrijfseconomische Verhandeling DTEW 7702.

Boeken nieuws

P. Hennipman: Welvaartstheorie en economische politiek. Uitgegeven onder redactie van J. van den Doel en A. Heertje, Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1977, 253 blz., f. 32,50.

Het is een voortreffelijke gedachte geweest om een zestal van Hennipmans artikelen in één boek bijeen te brengen. Ze waren eerder verspreid gepubliceerd, met name in gedenkbundels. Door deze stukken geïsoleerd te lezen krijgt men hun bijzondere karakter misschien niet zo gauw in de gaten. Er bestaat zoiets als een typisch Hennipmanniaanse denkrant: erudiet, weloverwogen, genuanceerd, eclectisch, maar tevens: recht afsturend op duidelijke conclusies. De redenering is niet snel, maar evenmin aarzelend. Het gaat vaak over misverstanden en verwarring inzake methodologische problemen, die Hennipman in de literatuur heeft aangetroffen; de lezer wordt geconfronteerd met vaak strijdige ideeën, maar tegen het eind verdampt de chaos en wordt de orde zichtbaar. Aan ieder artikel werd zeer lang gewerkt en de lezer doet er goed aan er rustig voor te gaan zitten. Wie niet met het werk van Hennipman vertrouwd is kan zijn achterstand nu inhalen.

Het eerste opstel is honderd bladzijden lang; het heeft eerder gediend als inleiding tot een bundel (onder redactie van J. E. Andriessen en M. A. G. van Meerhaeghe) over de theorie van de economische politiek. Het bespreekt het even traditionele als actuele onderwerp van de relatie tussen denken en handelen. De uitgangspunten zijn die van de Oostenrijkse school (het indifferente welvaartsbegrip) en van Max Weber (de wetenschap kan geen uitspraken doen over normen en waarden). Hennipman ontkent allermindst de beleidsrelevantie van de economie; hij spreekt integendeel over haar „onontkoombare verantwoordelijkheid” bij het oplossen van economisch-politieke vraagstukken. Voor de politiek is inzicht onontbeerlijk. Maar wetenschap en beleid moeten scherp uiteen worden gehouden.

Drie andere bijdragen betreffen de ideeën van Pareto en Wicksell; o.a. hun onderlinge overeenkomsten en verschillen. Daarbij komt naar voren dat Wicksell een normatieve visie op de collectieve besluitvorming heeft ontwikkeld (bijv. de rechtvaardigheid in de belastingheffing), die hij uit de economie meende te kunnen afleiden. Pareto wilde daarvan niets weten, hij zag de belastingheffing meer als een methode om de gans te plukken zonder dat het beest te veel schreeuwt. Het Paretiaanse optimum

slaapt op de particuliere sector; deze constructie wordt door Hennipman beschouwd als een neutraal denkinstrument, niet als een waarderingsoordeel; hij acht de normatieve interpretatie van het optimumtheoremata troebel en gekunsteld. Het Paretiaanse optimum wordt voorts in verband gebracht met de Wickselliaanse eenstemmigheidregel.

Eén artikel gaat over de interpersonale nutsvergelijking; de vraag is of de nutsvergelijking als een toetsbaar zijnsoordeel moet worden opgevat of als een niet-toetsbaar waarderingsoordeel. Hennipman kiest voor het eerste. Eén opstel, eerder verschenen in dit tijdschrift, werd geschreven naar aanleiding van het boek van E.J. Mishan, *The costs of economic growth* (1967); het geeft een subtiel analyse van de diverse manieren, waarop de economie de externe effecten behandelt. Vooral de integratie van deze effecten in de Paretiaanse welvaartseconomie komt aan de orde.

Dit overzicht geeft een kale en eigenlijk misleidende indruk van de rijkdom aan gedachten die in deze bundel zijn neerslag vindt. Mijn opsomming is in zoverre nuttig, dat eruit blijkt hoe weinig we hier te doen hebben met een kookboek voor het beleid. Wie, afgaande op de titel, mocht denken: „Hennipman, die lang gestudeerd heeft op de welvaarts-theorie, zal ons even uitleggen hoe de wetenschappelijke politiek eruit ziet” zal door dit boek teleurgesteld worden — en naar ik hoop, genezen van het denkbeeld dat zoiets mogelijk zou zijn. Eén van de telkens terugkerende thema's is immers, dat er geen wetenschappelijk juiste politiek bestaat; evenmin bestaan er „juiste” of „onjuiste” of „economische” doeleinden van de politiek. Dit boek voert een lange strijd tegen normatieve insluip-sels, of ze nu van naïeve dan wel van „gesofisticeerde” huize stammen. Hennipman beschouwt het als de „beroepszonde” van de beoefenaren van de economie dat ze politieke oordelen vermommen als wetenschap, niet dat ze zich overdreven „neutraal” zouden opstellen. In deze bundel zijn de grenzen van het denken in het geding, en de manier waarop deze grenzen lichtvaardig worden overschreden, met name door de schrijvende beoefenaren van het vak.

Misschien blijkt tevens uit mijn kleine overzicht dat deze methodologische bijdragen voortdurend bezig zijn met de

essentialia van de economie. Zij zijn het werk van een geleerde — iemand met een ontzagwekkende belesenheid, die de ter zake doende literatuur niet alleen in zijn boekenkast heeft staan, maar haar geheel in zijn hoofd meedraagt. Daaruit te besluiten dat het hier om studeerkamerwerk gaat, zonder praktische inslag, ware evenwel een te snelle en geheel verkeerde conclusie. Juist omdat Hennipman zich steeds met centrale begrippen van de economie bezighoudt, kan niemand om deze denkbeelden heen. Het is wel waar, dat die denkbeelden zijn ingekleed op een manier, die de oppervlakkige lezer hun relevantie doet vergeten. De diepgaande beschouwingen over Wicksell en Pareto lijken op het eerste gezicht van puur historisch belang. Ook de enigszins filosofische betoogtrant schijnt ver verwijderd van het dagelijkse gewoel. Die indrukken zijn misleidend. Hennipman stelt problemen aan de orde waar de mensen impliciet over praten, waar de journalisten impliciet over schrijven, waar de politici impliciet mee werken. Ook in de actuele discussie tussen de verdedigers en de critici van ons economisch bestel, tussen voor- en tegenstanders van een bepaald beleid dringen telkens methodologische ongerechtigheden binnen. De leerlingen van Hennipman (er zijn er gelukkig vele) herkennen deze ongerechtigheden meestal vrij snel. Het is ongetwijfeld hun wens dat deze bundel in de handen van zeer velen geraakt. Het zal echter wel een boek voor fijnproevers blijven.

J. Pen

Dr. N. Nobel: Fiscale problematiek rond de buitenlandse vaste inrichting of dochter. Met discussiebijdragen van Mr. R. A. van Gorkum, Prof. Mr. M. V. M. van Leeuwe en Dr. K. Rijks. Kluwer, Deventer en Fenedex, 's-Gravenhage, 1976, 54 blz., f. 25.

Deze brochure bevat een samenvatting van hetgeen ter sprake kwam op de door Fenedex georganiseerde discussiedag op 13 april 1976.

Prof. Mr. H. J. Hofstra: Inleiding tot het Nederlands belastingrecht. Vierde druk, Kluwer, Deventer, 1977, 380 blz., f. 52.

Prof. Hofstra behandelt in dit standaardwerk de beginselen van de belastingheffing. Aan de orde komen: 1. begrip en betekenis van de belasting; 2. belastingtheorieën en belastingbeginselen; 3. begrip, bronnen en structuur van het Nederlandse belastingrecht; 4. de belastingschuld; 5. belastingadministratie en belastingbetaler. De bijwerking van het boek geschiedde naar de stand van wetgeving en jurisprudentie per 1 mei 1977. De tweede druk van dit boek is besproken in *ESB* van 27 februari 1974.

Dr. N. H. Douben: Overheidsfinanciën in hoofdlijnen. Tweede, gewijzigde druk. H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1977, 163 blz., f. 24,50.

De tweede druk van dit inleidend boek op het terrein van de economische aspecten van de overheidsfinanciën wijkt op een aantal plaatsen af van de eerste druk. In de eerste plaats is een aantal onduidelijkheden uit de tekst verwijderd. Verder is meer aandacht besteed aan de financiën van de gemeenten en werd een toelichting gegeven op de structurele begrotingsruimtefilosofie. Daarnaast is nog een korte beschouwing toegevoegd over de last van de staatsschuld. Het hoofdstuk over de middelen van de over-

heid werd over twee kortere hoofdstukken verdeeld. De eerste druk van dit boek is besproken door Drs. L. Hoffman in *ESB* van 1 december 1971.

Mary Douglas: Wereldbeelden. Oorspronkelijke titel: *Natural symbols*, Random House, New York, 1970, 1973. Vertaald door: Anna van Dijk, Aula 578, Het Spectrum, Utrecht, 1976, 234 blz., f. 9,50.

De schrijfster, hoogleraar in de sociale antropologie aan de Universiteit van Londen, beoogt inzicht te bieden in de gevolgen van lossere of strakkere maatschappelijke banden voor het wereldbeeld van mensen. Zij licht haar ideeën

toe met zeer veel antropologisch en sociologisch feitenmateriaal.

Prof. Mr. A. E. de Moor: Omzetbelasting en onroerend goed. Tweede druk, Uitgeverij FED BV, Deventer, 1976, 96 blz.

In deze brochure beziet de auteur de omzetbelasting voor zover deze betrekking heeft op onroerend goed. Achtereenvolgens komen aan de orde: de levering van onroerend goed, de verhuur van onroerend goed, het ondernemersbegrip en het onroerend goed en de overgangsregelingen 1968, 1971, 1973 en 1976. De brochure is bijgewerkt tot 15 september 1976.

Amsterdam vraagt

Voor de **DIENST VOLKSHUISVESTING** bij de afdeling Verenigingswoningen (Financiële Begeleiding Woningverbetering) een

financieel coördinator m/v

■ **TAAK** leiding geven aan en coördineren van de werkzaamheden van een team van 5 medewerkers dat de aanvragen verzorgt bij Rijks- en Gemeentelijke instanties met betrekking tot de financiering en/of subsidiëring van te verbeteren/restaureren woningen of woongebouwen welke eigendom zijn van de 18 Amsterdamse woningcorporaties en het Gemeentelijk Woningbedrijf of door deze zijn aangekocht; verzorgen van financiële aanvragen ten behoeve van jongerenhuisvesting; controleren van de financiële afwikkeling in verband

met vaststelling van leningen, bijdragen en huren van gerealiseerde verbeteringsprojecten; initiëren en begeleiden van nalcaculaties en onderzoeken ten aanzien van de relatie tussen kosten, verbeteringsniveau en huurvaststelling; voeren van overleg met technische begeleiders, opdrachtgevers, architecten en gemeentelijke instanties, inzake de financiële aspecten van woningverbetering; deelnemen aan het overleg met rijksoverheid over projectgerichte en algemene problematiek met betrekking tot financiering en huurvaststelling;

deelnemen aan het coördinatieoverleg binnen de Dienst.

■ **VEREISTEN** SPD-I en II, dan wel doctoraal Economie; goede contactuele eigenschappen; brede belangstelling voor sociale volkshuisvestingsproblematiek.

■ **SALARIS** afhankelijk van leeftijd en ervaring, maximaal f 4142,- bruto per maand.

■ **INLICHTINGEN** drs. E. A. Arnoldussen, telefoon (020) 596 3463 of de heer J. C. P. A. van Oijen, telefoon (020) 596 3465.

Vakantieuitkering 8 procent, de rechtspositieregeling van de gemeente Amsterdam is van toepassing. Een psychologisch onderzoek zal deel uitmaken van de selectieprocedure.

Schriftelijke sollicitaties binnen 14 dagen te richten aan de Afdeling Personeelszaken, Oudezijds Voorburgwal 274, Amsterdam, onder vermelding van vacaturnummer 88814

gemeente amsterdam

STICHTING NIJENRODE

Instituut voor bedrijfskunde te Breukelen.

roept sollicitanten op voor de functie van

GEWOON HOOGLERAAR

die in het bestek van de geïntegreerde driejarige wetenschappelijke bedrijfskundige studie verantwoordelijk is voor onderwijs en onderzoek in de

STAATHUISHOUDKUNDE

Van de te benoemen hoogleraar wordt verwacht dat hij

- ervaring bezit in het geven van onderwijs
- blijkens een dissertatie en andere publicaties bekwaam is tot het verrichten van wetenschappelijk onderzoek
- de eigen discipline vermag te integreren in de multidisciplinaire studie in de bedrijfskunde
- bekend is met bedrijfssituaties in profit en/of non-profit organisaties
- bereid is tot het participeren in bestuurlijke taken
- zowel mondeling als schriftelijk een goede uitdrukkingsvaardigheid bezit in het Engels.

De honorering geschiedt op grond van de ministeriële richtlijnen inzake de salarisinpassing van hoogleraren. Het bruto salaris als hoogleraar bedraagt thans minimaal f 6374,— per maand en maximaal f 10.010,— per maand.

Overige arbeidsvoorwaarden conform rijksregeling.

Inlichtingen omtrent de functie kunnen worden ingewonnen bij de voorzitter van de benoemingscommissie Prof. Dr. G. G. J. Bos, Villapark 11, te Geldrop, telefoon 040-863661.

Sollicitaties voorzien van een curriculum vitae en een lijst van publicaties te richten tot de decaan van de faculteit Dr. C. van Dam, Nijenrode, Breukelen.

Ook zij die de aandacht op mogelijke kandidaten willen vestigen worden uitgenodigd dit kenbaar te maken aan vorengenoemde decaan.